

Değişen Toplumsal Yapıda Aile

Ali BAYER*

Özet

Bu çalışma aile yapısında görülen değişimlerin tespiti ve bunların ele alınmasını amaçlar. Toplumun en küçük birimi olarak aile, eğitim, sağlık ve güvenlik gibi bir takım fonksiyonlarını kaybetmiş ve bunları diğer kurumlara aktarmış olsa da ulusların ve kültürlerin gelişimi için temel araç olmaya devam etmektedir. Toplumun temel bir ünitesi olarak aile bireylerin ve toplumun ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda değişmektedir. Özellikle modern dönemde ailenin yapısı, karı-koca ilişkisi, aile üyelerinin statü ve rollerinde bir takım değişimlere uğramıştır. Bununla birlikte Türk toplumunda olduğu gibi ailenin birey ve toplum için önemi sürmektedir. Dünya çapında ailelerin yapılarında değişimler yaşanmıştır ve bunlar belirli noktalarda benzerlikler göstermektedir. Modernleşme süreci birçok kültürde aile ilişkilerinde azalmaları da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde ebeveynlerin aile ünitesi dışında çalışıp kazanç sağlamaları bir kural haline gelmiştir. Boşanma ve tek ebeveynli çocukların sayısındaki artış gibi aile yapısında görülen dengesizlik korkuya düşürmektedir. Ailenin yapısında görülen bu değişimlere rağmen aile birey ve toplum için birçok önemli fonksiyonunu sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile, sosyal değişim, aile yapısı, kadının işgücüne katılması, evlilik, modernleşme, Türk toplumu, bireycilik

Family in Changing Social Structer

Abstract

This study aims to describe and discuss the varied forms of family structures. As the smallest social unit of society, the family has been instrumental to the development of cultures and nations. The family has lost many functions such as education, health and social security. The family system is a basic unit of society that has evolved along with changes in the needs and demands of the individuals and society. Especially, in the modern period, the family structure changed a lot of domains including status, roles and parent relations. As in Turkish society, however, the importance of family continues for individuals and society. There are several differences in the types of families in the world; they have certain things in common. The industrial age in western society and modernity brought a decreased connection with the extended family in many cultures. In this period, an increased responsibility on the parents to generate income as a worker outside of family unit became the norm. Indicators of family disequilibrium, such as divorces and the number of children being raised in single-parent families, are rising alarmingly. Despite the changes in the family structure, families serve several important functions for society.

Keywords: Family, social change, family structure, women in workforce, marriage, modernization, Turkish society, Individualism

* Yrd. Doç. Dr., Sırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi ABD.,
aliayer@hotmail.com

1. Giriş

Aile, sosyoloji literatüründe üzerinde en çok durulan temel kurumlardan biridir. Aile, bireyin dünyaya geldiği andan itibaren içinde yer aldığı, ona yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli bakım ve desteğin sunulduğu sosyal bir ortamdır. Toplumun sahip olduğu değer yargıları, normatif kurallar ve sosyalleşmenin en ciddi ve yoğun olarak yaşandığı toplumsal yapı ailedir.¹ Aile üzerine yapılan çalışmalar ve tartışmalar, hem ailedeki hem de toplumdaki değişim ve dönüşümleri anlamaya, analiz etmeye ve açıklamaya önemli katkılar sağlayacaktır.

Toplumların sahip oldukları farklılıkları aile ekseninde ele aldığımızda; her toplumun kendine özgü bir aile yapısının var olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Süreç içinde, ailenin yapısında, görevlerinde ve üyelerinin sayısında sürekli değişimler olmuştur. Hatta aynı ülkenin kırsal ve şehir kesimlerinde bile aile yapıları arasında büyük farklar vardır.² Aile yapılarındaki bu farklılığın en önemli nedenlerinden birisi farklı toplumsal değerler ve ilişkilerdir. Toplumun sahip olduğu normatif yapılar, evlilik çeşitleri ve evlilikle kazanılan statüleri belirler.

Dini öğretilerde aileye olan güçlü vurgunun sebebinin, onun cinselliği meşru kılan önemli bir kurum olması ve insan türünün devamını sağlaması olduğu ileri sürülmüştür. Aile aynı zamanda kültürün üretilip bir sonraki kuşağa öğrenme yolu ile aktarıldığı³ ve buna bağlı olarak da bir toplumsal organizasyonun somutlaştığı bir alandır. Bu öneminden dolayı da aile, sosyal bilimlerin üzerinde önemle durduğu bir konu olmaktadır.

1 Önal Sayın, *Aile Sosyolojisi*, (İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 1990), s. 2; Aygen Erdentuğ, Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri, Aile Yazıları I, Temel Kavramsal Yapı ve Tarihi Süreç, Bilim Serisi 5/1, (Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991), 321.

2 Kenan Çağan, "Ailenin İşlevleri", Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler, Ed. Kadir Canatan, Aile Sosyolojisi, (İstanbul, Açılım Kitap, 2011), ss. 84.

3 Özer Ozankaya, *Toplumbilim*, (İstanbul, Cem Yayınları, 1991), s. 215.

Toplumsal değişimle birlikte sosyal yapıdaki sosyo-ekonomik farklılıklar aile yapısının zamanla değişmesini de beraberinde getirmiştir. Fakat ailenin toplumsal hayatın devamı için elzem ve evrensel karakteri yanında, aile üyelerinin duygusal bir temelde şekillenen ilişkileri, üyelerine çeşitli sorumlulukları yüklemesi, bireylerini şekillendirici özelliği ve kendine has kurallarla çevirili olması da hemen her aile tipinde görülen ortak özelliklerden bazılarıdır.⁴ Anlaşılan aile hakkında, literatürde çok çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlar kimi yönlerden farklı olmasına karşın tanımların hepsindeki ortak vurgu ailenin toplumsal hayat için vazgeçilemez bir olgu olduğudur. İşte bu yüzden de “Aile toplumun temelidir.” denilmektedir.

2. Çeşitli Sosyal Süreçlerin Aileye Etkisi

2. 1. Toplumsal Değişme Karşısında Aile

Toplumsal değişim, hem toplum bünyesinde hem de bireylerin hayatlarında önemli etkilere sahiptir. Toplumsal değişimle birlikte toplumun genelinin de değişeceği, bunun düz, lineer bir çizgide devam edeceği, işlevini kaybeden kurumların da ortadan kalkacağına dair birtakım görüşler ileri sürülmüş ancak bu görüşler doğrulanmamıştır. Toplumsalın içinde kendini tek başına konumlandıran birey, cemaatin içinde kendine yer edinmekten ziyade, birey olarak kendi kimliğini yaratma peşindedir; fakat bu durum bireyin kendine ve toplumsala yabancılaşmasını da beraberinde getirmektedir. Toplumsal yapının dönüşümü, salt ailenin dönüşümü ile açıklanamayacak kadar kompleks ve ardıl pek çok etmeni içinde barındıran bir süreçtir. Fakat yine de aile, bu etmenler içinde en önemli ve en baskın olanıdır. Bu rolüyle aile, sosyalleşmenin en önemli aktörlerinden biri olarak varlığını sürdürmektedir.⁵

Toplumsal değişim, değerler ve normların benimsenip uygulanmasında çeşitliliklere ve uyum problemlerine yol açmaktadır. Modernleşme süreci bireyci tutumların benimsenmesinde etkili olmuştur. Birey, esasında kendini içinde yaşadığı toplumun kuralları ile çepeçevre kuşatılmış bulur. Bu kurallara kaşı özgürlük; bir fikir, bir ideal biçiminde bireyin bilincine egemen olur. Toplumsal ahlak kurallarından kurtuluş çabasına öncülük eden özgürlük fikri, bu çabaların yoğunlaştığı noktalarda yok olmaya başlar ve yerini bireyin kendi varoluşunun amacı olarak gördüğü bireysel ahlak kurallarına bırakır.⁶ Değerler ve normlardaki değişim, bireyci yapıda herkesin kendine göre değer yargılarını benimsemesine, her bireyin kendi kuralını koymasına ve toplumda normsuzluk (anomi) durumlarının ortaya

4 BASGM, *Aile Yapısı Araştırması 2006*, Ed. Mustafa Turgut, (Ankara, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları, 2010), s. 27

5 BASGM, *Aile Yapısı Araştırması*, s. 30.

6 M. Mukadder Yakupoğlu, “Erotizmde Şiddet ve Ahlak İlişkisi”, *Cogito*, 6-7, (1996), s. 316.

çıkmasına; toplumsal norm ve ahlak kurallarının yetersiz kalması da bireyin toplumla sağlıklı ilişkiler geliştirmesine yol açmaktadır.

Sosyolojik olarak içinde yaşadığımız yüzyılın, değişim ve buna bağlı olarak iletişim çağı olduğunu ve bu dönemde bütün toplumların temel karakteristiğini değişimin oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu karakteristik özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda kendini iyiden iyiye hissettirmektedir. İmparatorluklar yıkılmaya, ulus devletler kurulmaya başlanmış, demokratik cumhuriyete doğru bir eğilim başlamıştır. Yaşanan bu değişimlerden toplumsal yapının diğer üniteleri gibi, aile de kendi payına düşeni almıştır. Günümüzdeki pek çok sosyolog, sanayileşme ve kentleşme ile birlikte geniş aileden çekirdek aileye geçildiği ve süreçlerle aile arasında evrensel bir bağlantı olduğu fikri üzerinde durmaktadır.⁷

Geleneksel geniş ailenin yukarıda sıralanan gelişmelere bağlı olarak yok olacağına dair birtakım iddialar öne sürülmüş ancak bu alanda yapılan araştırmalar çekirdek aile ile birlikte geniş ailenin ortadan kalkmadığını; aksine geçmiş dönemlerde de küçük aile tipinin, geniş aile ile birlikte var olduğunu göstermektedir. Geleneksel aileden çekirdek aileye geçişle birlikte ailenin üye sayısında azalma, fonksiyonlarında ve yapısında değişme olmuştur. Çekirdek ailenin geniş aileden daha kırılgan olduğu, boşanmaların sürekli artmakta olduğu görülmektedir. Değişim sürecinin günümüzde gelmiş olduğu noktada çekirdek aile bir yana, “aile” kavramının kendisi bile tartışılır hale gelmiştir.⁸

Geleneksel aileden çekirdek aileye geçişle birlikte ailenin üye sayısında azalma, fonksiyonlarında ve yapısında da değişme olmuştur. Ancak bu durum, sanayileşme, modernleşme gibi gelişmelerle birlikte ailenin kazanmış olduğu yeni biçim, anlam ve işlevinin de değiştiğinin görülmesine engel değildir. Yani geleneksel aile tipinin hâkim olduğu toplumlarda erkek ve kadının statüsü ve rollerinde değişimler olmuş; açık rol farklılaşmasının olduğu bir yapıdan, rollerin paylaşıldığı bir yapıya geçiş sürecinde erkek mutfakta ve çocukların bakımı konusunda eşine yardım eden; kadın ise ailenin gelir getiren bir üyesi olarak modern dönemin şartlarına uygun davranış biçimleri geliştirmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak aile içindeki hiyerarşik ilişkilerin yapısı da aynı oranda değişmiştir. Aile bireyleri arasında bir eşitlikten söz edilir olmuş-aile reisi kavramının kalkması, eşler arasında mal paylaşımı uygulaması (Medeni Kanun, 2002) gibi gelişmelerle aile içinde alınan kararlarda kadının etkisi, konumu güçlenmiş; kadın hem aile içinde hem de toplumsal alanda daha etkin hale gelmiştir.

7 Serap Kapız Özen, “İş-Aile Yaşamı Dengesi ve Dengeye Yönelik Yeni Bir Yaklaşım: Sınır Teorisi”, Dokuz Eylül Üniversitesi S.B.E. Dergisi, C. IV, S. 3, 2002, s. 323.

8 Zeki Aslantürk, Tayfun Amman, *Sosyoloji, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*, (4.Basım, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2001), s. 294; Kenan Çağan, “Ailenin İşlevleri, Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler”, s. 92; Ayşe Kudat, “Aile ve Yeniden Üretim”, Aile Yazıları 1 Temel Kavramlar Yapı ve Süreç, Der. Beylül Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, (Ankara, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991), s. 255.

Diğer bir görüşe göre, toplumların yapısında meydana gelen değişmelerle, toplumun en küçük birimi olan ailenin değişmesinin paralel gitmektedir. Bu bağlamda geleneksel toplumlardan teknolojik modern toplumlara doğru olan değişmelerle, geleneksel aileden çekirdek ailelere doğru olan değişmeler arasında büyük benzerlikler görülmektedir. Geleneksel toplumlarda biz duygusu hâkimdir, otoriter hiyerarşik bir yapı mevcuttur, geleneklere ve göreneklere dayalı normlar sistemi toplumsal ilişkileri düzenler; aynı özellikleri geleneksel ailede de bulabiliriz. Teknolojik modern toplumlarda ben duygusu egemendir, demokratik temelli eşitlikçi bir yapı mevcuttur, akla ve mantığa dayalı normlar sistemi toplumsal ilişkileri düzenler. Çekirdek ailede de aynı özellikleri görebiliriz.⁹

2.2. Sanayileşme-Modernleşme ve Aile

Modernleşme süreci, artan küreselleşmeyle birlikte hız kazanmış ve demografik anlamda özellikle geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısında dünya genelinde ölüm ve doğurganlık hızlarında belirgin azalmaları beraberinde getirmiştir. ‘Demografik Dönüşüm’ olarak isimlendirilen bu süreç, esasen yüksek doğurganlık ve yüksek ölüm oranlarının hüküm sürdüğü bir durumdan (geleneksel demografik rejim), doğumların bilinçli olarak kontrol edildiği ve ölüm oranlarının düşmüş olduğu yeni bir duruma (modern demografik rejim) geçiş şeklinde tarif edilmektedir.¹⁰ Aile, birey sayısı ve işlevleri ile geçmişten günümüze değişerek her dönemde yeni bir form ve işlev kazanmıştır. Zamanla niceliğindeki değişikliklere rağmen temelindeki erkek, kadın ve çocuklar bu yapının her şeklinde yer almıştır. Bu birlikteliğin bir yönü ile toplumsal yapının devamı için gerekli olmasından dolayı, ailede yaşanan çözümler veya yapı değişiklikleri kendini genel anlamda toplumun değişiminde göstermiştir.¹¹ Bu yönüyle ailenin toplumdaki gelişmeleri ve değişimleri yansıttığını söyleyebiliriz.

Modernleşme her şeyden önce ailenin mahremiyetini dönüştürmektedir. Aileyi alenileştirerek kamusal olguya çevirmektedir. Son yıllarda aile ile ilgili “mahrem” konuların televizyon ve gazetelerde yer alması, bu açıdan çarpıcı örneklikler meydana getirmektedir. Aile içinde şiddet, boşanma durumları, aşk ilişkileri vb. konular kamuoyu önünde tartışılarak somut kişiler üzerinden ifade edilmektedir. Hatta evlilik konusu ve evlenilecek eşin seçimi de buna dâhil olmaktadır. Eş seçimi, milyonlarca izleyici karşısında gösterilerek ilk flörtler medyatik halde icra edilmektedir. Anthony Giddens’ın “Mahremiyetin Dönüşümü”¹² dediği olgu, küresel dönemde “mahremiyet patlamasına” dönüşmektedir. Geleneğin sıkı mahremiyet kuralları modernleşmeyle yerini gevşek ilişkilere bırakırken, küreselleşen

9 Önal Sayın, *Aile Sosyolojisi*, s. 531.

10 Sutay Yavuz, M. Murat Yüceşahin, “Türkiye’de Hanehalkı Kompozisyonlarında Değişimler Ve Bölgesel Farklılaşmalar”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi / Journal of Sociological Research C. XV*, 2012, S. 1, ss. 78.

11 BASAGM, *Aile Yapısı Araştırması*, s. 2.

12 Anthony Giddens, *Mahremiyetin Dönüşümü*, 2. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010.

dönemde kuralsızlıklara savrulmaktadır.¹³

Sanayi toplumunda ailenin fonksiyonu daralmış, azaltılmıştır. Üretime katılma çok azdır, eğitim ve öğretim büyük oranda aile dışına bırakılmıştır, aile işletmeleri de yerini profesyonel sevk ve idareye bırakmıştır. Sanayi toplumunda çekirdek aile, geniş bir işgücü kaynağı olup ev harcamaları ve tasarrufları hakkında karar veren bir organ ve kültür faaliyetleri birimidir. Dolayısıyla artık sanayi toplumunda geniş ailenin etkinliğini yitirmekte olduğu, aynı zamanda geniş aile bağlarının sosyal hareketliliği engellediği, çekirdek ailenin ise sosyal hareketliliği kolaylaştırdığı savunulmaktadır.¹⁴

Sanayileşme, modernleşme süreciyle birlikte bireylerin toplum ve aile içindeki rol ve statülerinde de değişimler yaşanmıştır. Günümüzde kadın yalnız çocuk yetiştiren, evde oturan anne modelinden meslek kadınına dönüşmüştür. Erkeklerin üstünlüğü giderek azalmış, eşit fırsatlar gündeme gelmiştir. Ailede anne ve baba sorumlulukları paylaşmış ve bir eşitlik akımı başlamıştır. Çocuklar, baba ile daha çok ilişki içine girmişlerdir. Kadın, evde ve dışarıda aktif çalışmasıyla “süper kadın” haline gelmiştir (Ev hanımı, anne, çalışan, kariyer yapan, kazanan kadın vb.). Sevgili, eş, meslektaş ve danışman olarak karşısına çıkan kadın kimliğindeki değişim karşısında erkek, mevcut güç dengesini sarsan bir durum olarak bundan korkar olmuştur. Sonuçta iyi bir kontrol sistemi ile gücünü korumaya çalışmaktadır.¹⁵

Modernleşme sürecinde meydana gelen önemli gelişmelerden biri de kentleşme olgusudur. Kentleşme, dar anlamda, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasıdır. Kentleşme bir ülkenin teknolojik, ekonomik, sosyal ve siyasal yapısında meydana gelen değişimlerin sonucunda ortaya çıkar ve evrensel bir karakter taşır.¹⁶ Kent nüfusu bir yandan doğumların ölümlerden fazla olmasıyla, diğer yandan da iç göçlerle artar. Gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde doğurganlık eğilimleri genellikle azaldığı için, kentleşmenin, daha çok köyden kente akınlarla beslendiği söylenebilir. Görüldüğü gibi kentleşme zaman içindeki bir değişmeyi, bir süreci anlatan devingen bir kavramdır. Bu özelliği kentleşme hareketini, bir ülkedeki belli bir tarihte kentlerde yaşayan nüfus oranını anlatan kentleşme düzeyinden ayırır.¹⁷

Kente göç, giderek kentin yapısını daha karmaşık bir hale getirmekte, nüfus kalabalıklaşmakta, birçok hizmet daha güç verilmektedir. Kente göç eden insanlar alıştıkları yüz yüze, samimi ilişkileri formel ilişkilerle değiştirirken bir yandan da

13 Ergün Yıldırım, “Aile İçi İlişkiler Ve İletişim”, Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler, Ed. Kadir Canatan, (İstanbul, Açılım Kitap, 2011), s. 124.

14 Serap Kapız Özen, “İş-Aile Yaşamı Dengesi ve Dengeye Yönelik Yeni Bir Yaklaşım: Sınır Teorisi”, s. 320-321.

15 Işıl Sayıl, “Ruh Sağlığı Sorunu Olarak Şiddet”, Kriz Dergisi, II, S. 2, 1994, s. 273.

16 Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, 6. Basım, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 287.

17 İbrahim Balcıoğlu, *Şiddet ve Toplum*, İstanbul, Bilge Yayınları, 2011, s. 17.

kent hayatına uyum çabasına girmektedirler. Kentlere gelen kitlelerin iş edinme konusundaki düş kırıklıklarına, bu kentlerdeki barınma, taşınma, eğlenme, eğitim ve sağlık, ısınma gibi ihtiyaçların karşılanmasındaki dar boğazlar da eklenince, büyük kentlerin çekiciliğini yitirmesi beklenirken, durum bunun tersi olmaktadır. Bu yanılmaca, bütün eksik ve aksak yönlerine rağmen birey açısından kentin köyden daha çok avantajlı bulunmasından doğmaktadır. Çünkü kentte bulunduğu, köyünde bulabileceğinden çok daha yüksek düzeydedir. Denilebilir ki bireylerin göç etme kararına varırken dayandıkları sebepler, bireysel açıdan akılcı olsa da bunun toplum yönünden mutlaka rasyonel olmasını beklemeye imkan yoktur. Kısaca, bireysel akılcılıkla toplumsal akılcılık her zaman örtüşmemektedir.¹⁸

Kadının göç süreciyle birlikte rol ve statüsündeki değişim, yeni yerleşim yerine ayak uydurmada karşılaştığı problemlere yaklaşımı, erkeklere göre farklı algılanmaktadır. Kadınların bu sıkıntıların ortasında modern hayata ve bu hayatın kurumlarına uyum sürecinde öncü rolü oynadıkları, erkeklerin ise geleneksel kalıplar içinde hareket ettikleri görülmektedir. Bir başka deyişle erkek, büyük şehirde de ataerkil ve geleneksel yapı içinde kalırken; kadın, modernizmin gereği olan rasyonel düşünceye sahip ve bu hayatın gereklerini yerine getiren ve bu anlamda diğerlerine de öncü olan taraf olmaktadır.¹⁹

2.3. Kadının İş Hayatına Katılması ve İş-Aile Çatışmasının Aile Yapısına Etkisi

Ailenin yapısında görülen değişimlerden bir diğeri de ailenin iş gücüne katılımında görülen demografik değişimdir. Geleneksel olarak kocanın evin geçimi için çalıştığı, kadının da ev işlerini yerine getirdiği yapı, Batı'da ve dünyanın geri kalan bölgelerinde terk edilmeye başlanmıştır. Ailede eşlerin (karı-koca) her ikisinin de çalıştığı, kariyer sahibi olduğu bir yapıya doğru değişim başlamıştır.²⁰ Ancak çift kariyerli ailelerin ortaya çıkışı ve eğitim düzeyinin yükselmesiyle birlikte sayılarının sürekli biçimde artması, iş gücünde küçük çocuklu annelerin sayısındaki artışa neden olmuş, kadınların ve erkeklerin iş gücü kalıplarındaki benzerliklerinin artması gibi oluşan yeni durumlar, çeşitli problemleri de beraberinde getirmiştir.

Kadının iş yaşamına daha fazla katılması sonucunda hem iş yaşamında hem de ailede giderek egemenliğini büyük ölçüde kaybeden erkek, bu değişime ayak

18 İbrahim Balcıoğlu, Şiddet ve Toplum, s. 12-19.

19 Defne Özönur Çöloğlu, "Bir Üçlemeyi, 'Modern-Geleneksel ve Kadın-Erkek' Karşıtlığında Yeniden Okumak: Gelin, Düğün, Diyet", Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, VI, 1, 2009, ss. 144; R. Ayhan Yılmaz, "Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet Kavramı: 1960-1990 Yılları Arası Milliyet Gazetesi Reklamlarına Yönelik Bir İçerik Analizi", Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, IV, 4, 2007, s. 143; Ali Arslan, "Türk Siyasi Elitleri Arasında Kadının Temsili (The Representation of Woman among Turkish Political Elites)", Afyon Kocatepe Üniversitesi S.B.E.Dergisi, C. VI, S. 1, 2004, s. 120.

20 Linda Wallis, Taryn Pricethe, "Relationship Between Work-Family Conflict And Central Life Interests Amongst Single Working Mothers", SA Journal of Industrial Psychology, IXX, 1, 2003, s. 26.

uydurma konusunda zorluklar yaşamaktadır. Bir taraftan geleneksel olarak kendisine atfedilen değer ve rolleri sergilemeye, bu yolla erkekliğini yeniden üretmeye çabalarken; öte yandan toplumsal dönüşümle gelen ve geleneksel erkeklik tanımlarına uymayan ev işleri, çocuk bakımı gibi sorumlulukları yerine getirmesi ve empati, hoşgörü, uzlaşım gibi kadınsı değerleri sergilemesi beklenmektedir. Buna bağlı olarak erkek kimliğini üzerinde taşıyan öznenin kimliği ve benliği arasındaki gerilim daha da belirgin bir biçimde edimlere yansımaktadır. Böylece, sözü edilen gerilim günlük yaşamda, oldukça sorunlu ve bunalımlı erkeklik biçimlerinin görünmesinin de gerekçesi haline gelmektedir.²¹

İş ve yaşam taleplerinin çatışması, genellikle aileler üzerinde büyük stres kaynağı olarak algılanmaktadır. Bu anlamda, iş ve aile yaşamı arasında açık bir etkileşimin varlığına da işaret edilmektedir. Kadınlar için sadece ev içi rolün, erkekler için de gelir getiren birey rolünün uygun olduğu görüşü, “tek rol ideolojisi” ile açıklanmaktadır. Ancak, kadının çalışma yaşamına etkin biçimde katıldığı modern endüstri toplumlarında, kadınlar için ikili rol ideolojisi yaygınlaşmış ve hem kadınların hem de erkeklerin iş ve aile rollerinin giderek karmaşıklaşan etkisi, toplumda her iki rol ideolojisi arasında yaşanan çatışma, eşlerin rol ve statülerinin yeniden ele alınmasını, buna bağlı olarak farklı tür çalışma şartları ve modellerinin gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır.²²

Çünkü modernleşme, sanayileşme ve kentleşme gibi insan hayatı üzerinde etkili olan faktörler, aile hayatında ve toplumsal alanda kadının yükünü artırmış, kadının sadece “ev hanımı” değil; anne, eş ve iş kadını olarak hayattaki rolünü almıştır. İyi bir anne, iyi bir eş olmak zorundadır. Çocuklarına bakmaya, onların eğitimi ve sağlığıyla ilgilenmeye kendini mecbur hissetmektedir. Evde işi bir hayli yüklüdür. Evdeki işleri yoluna girince işine, çalışma mekânına gidecektir. Orada çalışırken akıllı bir yandan da evde, eşinde ve çocuklarında olacaktır. Bu durum onda sıkışma hissi, kaygı, anksiyete oluşturacaktır ve bir anlamda tükenmişlik içine girecektir. Bunun sonucu olarak kendisi de şiddete başvuracaktır ve suç işleyecek ve suçlu muamelesi görecektir.²³

Sanayileşmeyle birlikte 1950’lerde yaşanan gelişmelerle yoğunluğu artan iş-aile çatışması, çalışanların aile sorunlarının kapıda bırakılması gerektiği inancına dayanan “ayrı dünyalar” modeli, örgüt kültürü anlayışı ve geleneksel cinsiyet rol dağılımı ile güçlendirilmiştir. Bu modele göre iş ve aile yaşamları, tamamen birbirinden ayrı ve rekabet halinde iki alan olarak kavramlaştırılmıştır. Buna göre, kesin sınırlarla birbirinden ayrılan alanların kendine özgü talepleri ve bu talepler

21 Ahmet Oktan, “Türk Sinemasında Hegemonik Erkeklikten Erkeklik Krizine: Yazı-Tura ve Erkeklik Bunalımının Sınırları”, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, V, 2, 2008, s. 153.

22 Şengül Hablemitoğlu, *Toplumsal Cinsiyet Yazıları Kadınlara Dair Birkaç Söz*, (İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2009), s. 67.

23 İbrahim Balcıoğlu, *Şiddet ve Toplum*, s. 23.

arasında da kaçınılmaz bir mücadele vardır. Aile, iş taleplerinin gerçekleştirilmesini engelleyen bir tehdit unsuru olarak görülür. En önemlisi de bu iki alanı yönetmenin bir çalışan sorunu olmasından ziyade, bir kadın sorunu olarak görülmesidir. Çünkü erkeğin geleneksel rolü, iş rolü ve evin geçimini sağlamak iken kadının iş yaşamına katılması, geleneksel rolünün, yani eş ve annelik rollerinin iş rolü talepleri üzerinde bir tehdit unsuru olarak algılanmasına neden oldu. Diğer bir ifadeyle, iş-aile taleplerinin rekabeti, sadece kadını ilgilendiren bir olgu olarak görülmekteydi. İnsan enerjisinin ve zamanının sabit ve sınırlı olduğunu savunan kıtlik görüşünden hareketle, kadının ev işinin yanında ücretli bir işte çalışmasının daha fazla enerji talebine ve kaynak kullanımına neden olduğu ve bunun da kadında stres ve depresyona yol açarak üstlendiği rollerini olumsuz etkileyeceği ileri sürüldü.²⁴

İş-aile dengesi, çalışan bireyin aile ve iş sorumluluklarının uyumunu ifade etmektedir. Bireyler toplumda hangi statüde olurlarsa olsun iş ve aile yaşamlarını dengeleme uğraşısı içindedir. Değişen koşullar altında her geçen gün, sadece bireysel çabalarla dengeye ulaşmak daha da zorlaşmakta ve bu zorluktan kaynaklanan stres, birey tarafından daha çok hissedilmektedir. Birey yaşamında işin öneminin giderek merkezileşmesi daha uzun ve sıkı çalışma saatleri, yaşam standartlarının yükselmesi, ekonomik zorluklar, ailenin varlığının vazgeçilmezliğiyle iş ve aile talepleri arasındaki rekabeti daha da yoğunlaştırmaktadır.²⁵

İş-aile, aile-iş çatışmasıyla ilgili olarak çeşitli modeller ortaya konulmuştur. Bunlardan biri de Frone, Russell, and Cooper'ın ortaya koyduğu modeldir. Bu modele göre, iş-aile çatışması modern hayatta bireyin rol yükünün aşırılığı, sahip olduğu bir rolün onun diğer rolünü engellemesi sonucunda ortaya çıkabilmektedir. Aile yapısında iş ve aileden kaynaklanan rol taleplerinin karşılıklı uyumsuzluğu; bireyin iş ve aile rollerinin aynı derecede belirgin olduğu, bunlardan gelen sorumlulukların eşit düzeyde ve iki tarafın da kişi için birincil konumda olduğu ve aralarında tercih yapmanın kolay olmadığı durumlarda çatışma yoğun biçimde yaşanmaktadır.²⁶

Yapılan bir çalışmaya göre bireyler, işlerinin ailelerini etkilemesini, ailelerinin işlerini etkilemesine göre daha fazla yaşamaktadırlar. Bunun yanı sıra, kadınlarda yaşın, işle ve diğer konularla ilgili yaşam olaylarının iş-aile çatışmalarını; çocuk sayısı ve yöneticilik görevinin ise aile-iş çatışmalarını; erkeklerde ise sadece işle ilgili yaşam olaylarının iş-aile çatışmasını anlamlı olarak ilişkilendirdiği bulunmuştur. Kendini kurgulama davranışı ile iş-aile ve aile-iş çatışmaları ilişkisine yönelik yapılan analizler sonucunda ise, sadece erkeklerin kendini kurgulama düzeyleri ile

24 Serap Özen Kapız, "İş-Aile Yaşamı Dengesi ve Dengeye Yönelik Yeni Bir Yaklaşım: Sınır Teorisi", s. 143.

25 Serap Özen Kapız, agm., s. 140.

26 Maria Ferris, "A Cross-Cultural Test of the Work-Family Interface in 48 Countries", Journal of Marriage and Family LXVI, (December 2004), s. 1301.

iş hayatlarının aile hayatlarını etkileme düzeyleri arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür.²⁷

Kadınların meslek ve yaşam rollerinin zaman içerisinde değişip değişmediğini inceleyen bir araştırmada,²⁸ yeni kuşağın meslekî değerlerinin anlamlı ve olumlu yönde değiştiği; ancak ev içi rollerin değişmediği belirlenmiştir. Araştırmacıya göre, mesleklere yüklenen değerlerin artması, kadınların meslek-ev ikileminde yaşadıkları çatışmayı arttırmaktadır. Bu görüş yapılan birçok araştırmanın verileriyle doğrulanmaktadır.²⁹ Japonya'da kadınların 30-34 yaşları arasında erken emekliliğe ayrılmasındaki en önemli nedenler, doğum ve çocuk bakımındır. Ev işleri ve çocuk bakımı kadının birincil görevleri arasındadır.³⁰ Adler ve Brayfield³¹ tarafından yapılan Doğu Alman kadınları ile Batı Alman kadınlarının iş değerlerini karşılaştıran bir çalışmada ise, Batı Alman kadınlarının iş değerlerinin, çocuklarının varlığından daha çok etkilendiği ve geleneksel cinsiyet rolleriyle tutarlı olduğu bulunmuştur. Yapılan bir çalışmada da,³² Türkiye'de kadınların çalışma hayatından uzak durmalarının ardında yatan temel nedenlerin, çocuk bakımının aksamaması, ev düzeninin bozulması ve işyerinde yabancı erkeklerle bir arada olmanın olumsuz algılanması olduğu belirlenmiştir.³³

2.4. Tüketim ve Aile

Toplumsal alanda ortaya çıkan her değişme, toplumsal yapının bir başka unsurunu etkileyerek dönüşümüne sebep olabilmektedir. Özellikle ekonomik hayatta gerçekleşen değişiklikler, aile yapılarını da dönüştürmüş, ona yeni bir form ve işlev kazandırmıştır. Son dönemdeki gelişmeler aileyi tüketimin bir objesi haline getirmiştir. Aile içerisinde üyeler arasında alınan kararlar, aynı zamanda, aile üyelerinin birer tüketici olarak içinde bulundukları toplumu ve bu toplumun tüketim eğilimlerini de belirlemektedir. "Aileler her gün aldıkları kararlarla, aile üitesini ya da üyelerini ferdî olarak tatmin etme amacını güderler. Bu seçimler, doğrudan aileyi çevreleyen fizikî ve sosyal çevreye iletilir. Ailenin özel kararları, toplumla

27 M. Deniz Giray, Canan Ergin, "Çift-Kariyerli Ailelerde Bireylerin Yaşadıkları İş-Aile ve Aile-iş Çatışmalarının Kendini Kurgulama Davranışı ve Yaşam Olayları ile ilişkisi", Türk Psikoloji Dergisi, XXI, 57, 2006, s. 83.

28 Fiorentine, R., "Increasing Similarity in the Values and Life Plans of Male and Female College Students. Evidence and Implications", Sex Roles, XVIII, (3-4), 143-157.

29 Field, S. ve Bramwell, R. (1998). "An Investigation into the Relationship between Caring Responsibilities and the Levels of Perceived Pressure Reported by Female Employees", Journal of Occupational and Organizational Psychology, LXXI, 2, 1998, ss. 165-169.

30 Takahashi, M., "The Issues of Gender in Contemporary Japanese Working Life: A Japanese "Vicious Circle". Feminist Issues, XIV, 1, ss. 37-56.

31 Adler, M. ve Brayfield, A., "Women's Work Values in Unified Germany", Work and Occupations, XXIV, 2, ss. 245-266.

32 Eyüboğlu, A., Özar, Ş. ve Tanrıöver, H.T., *Kentlerde Yaşayan Kadınların İş Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyoekonomik ve Kültürel Boyutları*, Ankara, Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Cem Web Ofset, 2000.

33 Akt.Yıldız Kuzgun, Sevim, A. Seher, "Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, XXXVII, 1, 2004, s. 16.

ilgili kararlarda da etkili olur. Örneğin, aileler sahip olacakları çocuk sayısı, mal ve hizmet seçimleri, kullandıkları oy ile toplumu şekillendirir. Aile hangi dergi ve gazetenin alınacağına, hangi radyo ve televizyon programının izleneceğine karar vererek eve giren bilginin türünü de belirler.”³⁴

Hızlı şehirleşme, apartman hayatı, radyo, televizyon gibi imkân ve haberleşme araçlarının ailenin barınmış olduğu konutunun içine daha çok girmesiyle birlikte, ailenin tüketim eğilimlerinde ve beğenilerinde de değişimler meydana gelmiştir. Bunlara bağlı olarak, ailenin tüketeceği mamullere yönelik üretim etkinliklerinde de değişiklikler kendini göstermiştir. Bu bağlamda, daha önceleri aile tarafından yerine getirilen bazı hizmetler, geniş ölçüde gıda imalatçıları ve diğerlerine intikal etmiştir. Böylece aile, daha bağımlı bir tüketim ünitesi olmuş ve üreticilerin etkisi altına girmiştir. Üretim örgütleri ihtisaslaşma yolunda ilerlerken tüketim üniteleri geçmiş örneklerinden daha bilgisiz ve daha edilgen duruma düşmüştür.³⁵

Modern dünyanın bireyi önceleyen, haz ve tüketim ekseninde kurgulanan hayat tarzlarını beslemesi, aile üzerinde hem kadın hem de cinsiyet rolleri açısından önemli etkilere sahiptir. Örneğin çocuk sahibi olmak, bireysel talepler ya da kariyer beklentileri karşısında ikinci planda kalabilmektedir. Ancak yaşanan hızlı değişim ile birlikte aile bir değer olarak önemini sürdürmektedir.³⁶

Televizyon reklamlarıyla ilgili yapılan bir çalışmada ³⁷ reklamların tüketimi artırarak yeni bir kadın imajı ortaya çıkardığı ifade edilmektedir. Her kadının evinde olmasını isteyeceği beyaz eşyalarla ilgili reklamlar, “Komşunuzda var, sizde niye olmasın?” diyerek kadının ihtiyacını kamçulamaktadır. Beyaz eşya reklamlarının, çalışan ve üreten kadının hayatını kolaylaştırmaya çalışan, kadının kamusal alana girmesi nedeniyle bu kadınlara yönelik rahat bir yaşamı özendiren reklamlar şeklinde izleyicilerin karşısına çıkarıldığı vurgulanmaktadır. Böylece bu reklamlar aracılığı ile toplumda var olan “evinde oturan, temizlik yapan, çocuk bakan, yemek yapan kadın bağlamında, geleneksel kadın” imgesinin yeniden üretildiği ifade edilmektedir.

2.5. Bireyci Yapıda Aile

Toplumsal yapıda bireyciliğin hâkim olması, ailenin ekonomik evrimini ve evlilik kurumunu bütünüyle değiştirmiş, bu durumda aile, bağımsız iki bireyin onayıyla özgürce oluşturulmuş bir birliktelik haline gelmiştir. Eşlerin taahhütleri kişisel ve karşılıklıdır, aldatma her iki taraf için sözleşmenin ihlalidir; boşanma her iki taraf için aynı koşullarda elde edilebilir. Kadın artık üreme işleviyle yetin-

34 Feramuz Aydoğan, “Endüstrileşme Sürecinde Bir Tüketim Objesi Olarak Aile”, Aile Toplum ve Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi, I, 2, Haziran, 1991, s. 97.

35 Feramuz Aydoğan, “Endüstrileşme Sürecinde Bir Tüketim Objesi Olarak Aile”, s. 96.

36 BASAGM, *Aile Yapısı Araştırması*, s. 32.

37 R. Ayhan Yılmaz, “Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet Kavramı: 1960-1990 Yılları Arası Milliyet Gazetesi Reklamlarına Yönelik Bir İçerik Analizi”, s. 152.

mek zorunda değildir; üreme büyük oranda doğal hizmet özelliğini yitirmiştir, istenerek üstlenilen bir yükümlülük haline gelmiştir.³⁸ Günümüz toplumlarında özgürlük ve bireyciliğe yapılan aşırı vurgu, cinsler arasında farklı ilişki şekilleri ile evlilik dışı birliktelikleri ortaya çıkarmış, evlilik dışı çocuk oranı artmış, hatta ailenin yerini hızla, bir arada yaşayan fakat evli olmayan çiftler almaya başlamıştır. Bu durum “aile” kavramının yeniden tanımlanmasını veya ortaya çıkan bu durumun kavramsal açıdan ele alınmasını da zorunlu kılmıştır.

Popüler kültürün etkisiyle yaygınlaşan bireysel yaşam tarzları, toplumsal değerler, haz ve özgürlük eksenli kurgulanan insanî varoluş, ailelerin direncini kırmakta, hızla önemini azaltmaktadır. Ailelerin kurulması ve sürdürülmesi, bireysel özgürlük alanlarının daraltılması olarak algılanmakta, kendini merkeze alan yaşam felsefesiyle birey kendini ailenin dışında tanımlamaktadır. Oysa geleneksel yapıların bireyden ziyade aileyi ve aile etrafında kurulan toplumsal bağları merkeze alan doğası değişmektedir. Boşanmanın kolaylaşması ve hızla artması, bireysel yaşam tarzlarının ortaya çıkması, evlilik dışı birlikteliklerin yaygınlık kazanması, tek ebeveynli ailelerin çoğalması, evlilik dışı dünyaya gelen çocuk sayısının artması gibi modern yaşam deneyimleri, ülkemiz için de artık yabancı değildir.³⁹

Ailenin yapısında görülen bir diğer önemli değişme de ailenin çocuklara bakış açısıdır. Geleneksel toplumlarda bir kazanç olarak görülen çocuk, üretime ve dolayısıyla ailenin emek gücüne olan katkısı ve artı ekonomik değeri ile değerlendirilirken çocuk sayısının fazla olması istenir ve beklenir bir durumdur. Günümüz toplumlarında çocuktan beklentilerin azalmasıyla çocuğun aile için ekonomik değerinin, dahası gelecek için düşünülen güvence olma halinin azaldığı görülmektedir. Ayrıca çocuğun eğitim ve yetiştirme masraflarının artması, bakım ve yükümlülüklerinin modern ebeveynler için zorlayıcılıklara dönüşmesi gibi bazı etkenler, çocuk sayısının azalmasına sebep olmuştur. Çünkü çocuğun ailenin emek gücüne katkı yapması söz konusu değildir; aksine yetiştirilmesi sürecinde eğitim masrafları, kişisel bakımı için gerekli olan maddî beklenti ile ailenin ekonomik olarak zorlanmasına sebep olmaktadır. Kağıtçıbaşı'nın ⁴⁰ “bağımlılık ilişkisi” olarak ifade ettiği aile kültürünün iki temel belirleyicisinden biri olarak çocuğun aile için nesnel değeri hızla yitirilmiştir.⁴¹

Çekirdek ailenin hemen her toplumsal yapıda ve dönemde var olduğu bilinmekle birlikte, sanayileşme ve kentleşmeyle ailenin biçim ve işlevlerinde önemli değişimler yaşanmıştır. Özellikle kadınların ailenin gelir getiren bir üyesi olarak kamusal görünürlüklerinin artması, ailenin üstlendiği pek çok geleneksel işlevin

38 Armand Cuvullier, *Felsefe Yazılarından Seçilmiş Metinler*, (Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 1996), s. 66.

39 BASAGM, *Aile Yapısı Araştırması*, s. 32.

40 Kağıtçıbaşı, Çiğdem, “Aileye Yaklaşımda Bir Kuramsal Çerçeve ve Aile Değişim Modeli”, AAK Aile Kurultayı Değişim Sürecinde Aile; Toplumsal Katılım ve Demokratik Değerler 16-18 Kasım 1994, Aile Yazıları I, Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç C. I, (Ankara, AAK Yayınları, 1990), s. 52.

41 BASAGM, *Aile Yapısı Araştırması*, s. 30.

diğer toplumsal kurumlara aktarılmasına ve ailede çocuğa atfedilen değerin ekonomik anlamda azalmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Türkiye koşullarında ailenin yapısal değişim dinamiklerinden biri olarak endüstriyel gelişme ve kırdan kente doğru olan yoğun göçler dikkat çekmektedir. Yaşam koşullarının zamanla daha belirgin olarak ekonomik koşulların zorlayıcılığı altına girmesi, özellikle çocuk ve kadın üzerinde hem atfedilen değerin farklılaşmasına sebep olmakta, hem de ailelerin niceliksel yapısına doğrudan tesir etmeye başlamaktadır.⁴²

Ailenin yerine getirdiği ekonomik, sosyal, kültürel, eğitsel ve psikolojik fonksiyonlar, onu toplum ve toplumsal yapının vazgeçilmez kılmaaktadır. Çoğunlukla ailenin evrensel bir kurum olduğu ifade edilse de ailenin toplumda işgal ettiği yer, ailenin yapısı, aile içi rol ve statülerdeki farklılıklar, her toplumun sosyo-kültürel yapısına göre değişmektedir. Şimdi Türk ailesinde bu değişimleri inceleyelim.

3. Türk Toplumunda Aile Yapısındaki Değişmeler

Dünya hızla değişmektedir. 20. yüzyıldan 21. yüzyıla geçerken en hızlı değişen, yerleşik değer yargılarıdır. Artık “doğal” olan yerini “yapay” a bırakmaktadır. “Gerçek” yerini “sanal” a bırakmakta, “asıl” da yerini “imge” ye bırakarak gözden kaybolmaktadır. Bio-teknoloji, genlerle oynayarak “yapay” ı; telekomünikasyon “sanal dünyayı”; medyatik kültür de “imge-ima” ı yaratmıştır. Bütün değer yargıları hızla değişmekte, insanlar bu hızlı değişime ayak uydurmakta çok zorlanmaktadır.⁴³

Türkiye’de aile kurumu, bir yandan geçen yüzyılın ikinci yarısında artan iç ve dış göçlerden, son dönemlerde başta televizyon ve internet olmak üzere yaygınlaşan kitle iletişim araçlarının meydana getirdiği değişim sürecinden etkilenmiştir. Ailenin bölünmesi, parçalanması, tek ebeveynli ailelerin giderek artması, uyuşturucu kullanımı, metropollerde sokak çocukları olgusunun ortaya çıkması ve giderek çoğalmasıyla bireysel, toplumsal ve aile içi şiddetin yaygınlaşması, kimlik bunalımı gibi bireyleri, dolayısıyla toplumu ilgilendiren problemler⁴⁴ ortaya çıkmaktadır. Bu tür sorunların ortaya çıkışında etkili olan faktörleri anlamak için Türk toplumundaki ailenin değişimine bakmak yararlı olacaktır.

3.1. Aile Yapısındaki Değişmeler

Türkiye’de özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra çeşitli nedenlere bağlı olarak artan hızlı sanayileşme ve şehirleşme süreci, toplumsal hayatın bütün boyutlarında önemli değişimlere yol açmıştır. Bu dönemden itibaren gelişen ulaşım ve ileti-

42 BASAGM, age., s. 32.

43 Atabek, Erdal, (2005) “Gençlerdeki Şiddet”, Cumhuriyet Gazetesi, 25.05.2005, <http://cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/yazar/296/1999/5/24.xhtml>.

44 BKSĞM, (2006), *Töre ve Namus Cinayetleri İle Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan TBMM Araştırma Komisyon Raporu*, (Ankara, BKSĞM Yayınları, 2006), s. 5.

şim imkânları, şehirselleşme ortamı olduğu kadar kırsal alanları da etkisi altına alarak geleneksel ve kapalı yapıları değiştirmeye başlamıştır.⁴⁵ Toplumda meydana gelen değişimler sonucunda aile yapısında, işleyişinde ve işlevlerinde önemli değişimler yaşanmaktadır. Toplumda meydana gelen değişikliklere kimi aileler başarılı bir şekilde uyum sağlayabilirken kimi aileler de bu uyumu gerçekleştirirmediği sorunlarla karşı karşıya gelmekte ve işlevlerini yerine getirmekte zorlanmaktadır.⁴⁶

Sosyal değişimler, toplumun yapısında, değerlerinde, kurumlarında, ilişki ve üretim tarzlarında meydana gelen farklılaşmalardır. Diğer bir deyişle toplumun bir durumdan başka bir duruma geçmesidir. Değişme tüm dünyada farklı toplum ve kültür yapılarında görülmektedir. Ancak Türk toplumsal yapısı içerisinde hızı ve biçimi bakımından toplumumuza özgü birtakım farklılıklar arz etmektedir. Değişim, toplumumuzda tedricî, fakat organiktir. Çünkü değişmeye hazır olan kesitlerimiz ya da bölgelerimiz, süratle buna intibak etmiştir. Diğer kesimler ve bölgeler, artık model alınan medeniyeti değil, belki kendi ülkesinde ilk intibaklarını yapmış olan kesit ve bölgeleri örnek alarak kendilerini onlara uydurmaya çalışarak değişmektedir. Dolayısıyla değişim modeli yerleşmiş, kendi gerçeğinin bir parçası haline gelmiştir.⁴⁷ Anlaşılan değişim Türkiye'nin kendi yapısından kaynaklanan bir durumu da yansıtmaktadır. Çünkü Türkiye, ne geleneksel geniş aile ne de modern çekirdek aile tipini yansıtmakta; gelenekselden moderne geçmeye çalışan "geçiş aile"si modeline sahiptir.

Sayın'ın da belirttiği gibi,⁴⁸ hızlı teknolojik gelişmelere karşın, toplumu yöneten değerler sistemi, tüm toplumlarda görüldüğü gibi düşük bir hızda değişmektedir. Aile içi ilişkilerimizde de bu nedenle geleneksel topluluklarda görüldüğü gibi, cinsiyete dayalı bir iş bölümü göze çarpmaktadır. Kadın, aile içinde ve dışında ikinci derecede rol oynamayı sürdürmektedir. Geleneksel niteliği ağır basan bazı ailelerde ise büyükbabanın otoritesi, sınırsızlığını ayakta tutmaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalar Türk aile yapısının, hem çekirdek hem de geleneksel aile niteliğini taşıdığını ortaya koymuştur. Özellikle aile kompozisyonuna bakıldığında hem kentte hem de kırsal kesimlerde aile yapısının büyük çoğunluğunun çekirdek aile yapısına sahip olduğu görülmektedir. Buna karşılık, aile içi ilişkileri göz önüne alındığında, geleneksel değer sistemlerinin egemen olması nedeniyle Türk ailesinin daha çok geleneksel aile görünümünü yansıttığını söyleyebiliriz.

Türkiye'de geleneksel aileden çekirdek aileye geçildiğine ilişkin veriler olmakla birlikte, bunun bir mit olduğunu öne sürenler de bulunmaktadır. Yetmişli yılların başında çekirdek aile oranının en yüksek olduğu bölge Akdeniz (% 67), en

45 Celaleddin Çelik, Şehirleşme ve Din, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2002, s.121.

46 BASAGM, *Aile Yapısı Araştırması*, s.. 5

47 Hamide Topçuoğlu, Çeşitli Toplum ve Kültür Tipleri ve Boşanma Nedenleri, Ankara, AAK (4) Yayınları 1994, ss. 333.

48 Önal Sayın, *Aile Sosyolojisi*, s. 546

düşük olduğu bölge Karadeniz (% 46)'dir. Diğer bölgelerde ise durum şöyledir: Batı Anadolu % 59, İç Anadolu % 64, Doğu % 63'tür. Diğer, üç büyük kentte çekirdek aile oranı % 68 iken bu oranın diğer kent ve kasabalara gidildikçe azaldığını ve köylerde % 55 olduğunu görüyoruz. Çekirdek ailenin yaygınlaşması, ortalama hane halkının küçülmesi anlamına gelmektedir. Yetmişli yılların başında Türkiye genelinde hane halkı ortalama olarak beş kişi iken bu rakam doksanlı yılların başında dörde düşmüştür.⁴⁹

İkinci görüşü savunanlara göre, evdeki kişi sayısına göre çekirdek ve geniş aile tanımları yapmak yanıltıcıdır. Geniş ailelerin köyden kente göç ile küçüldükleri saptandığında bu durum geniş aileden çekirdek aileye geçildiği biçiminde yorumlanmaktadır. Oysa özellikle topraksızlık nedeniyle kente göç belli bir gidiş göstermektedir. Önce erkekler yalnız veya kardeş, vb. çalışabilecek kişilerle birlikte kente gelmekte; sonra eş, çocuklar, ana baba ve giderek daha uzak akraba ve komşular basamaklı olarak taşınmaktadır. Akraba ve komşuları kapsayan göç süreci sonunda özellikle kentlerin gecekondu bölgesinde yaşayan kişiler, bazen aynı avlu içinde kapıları ayrı, bazen aynı apartmanda farklı dairelerde yaşamakta, ancak değişen ölçülerde geniş aile geleneklerini sürdürmektedirler. Buna 'işlevsel geniş aile'⁵⁰ tanımlaması yapanlar bulunmaktadır.⁵¹

Geniş aile, ekseriyetle geleneksel toplum yapısının hâkim olduğu toplumlardaki aile modelidir. Çekirdek aile ise modernleşmeyle birlikte yaygınlaşan aile modelidir. Ancak bugün itibarıyla Türk ailesini, bu dönüşümünü tamamlamış ve bütünüyle çekirdek aile modeline geçmiş saymak mümkün değildir. Değişmekte olan diğer toplumlarda olduğu gibi, gelenekselle modern arasında bir geçiş sürecini yaşayan Türk ailesinde de hem geleneksel ve hem de modern aile tipine rastlanmaktadır. Özellikle geleneksel yaşam örüntülerinin yaygın olduğu kırsal bölgelerde geniş ailenin etkisinin sürdüğü rahatlıkla söylenebilir. Buna karşın şehirlerde hâkim olan aile tipi ise çekirdek aile gibi görünmektedir.⁵²

Türk toplumunun modernleşme sürecinde "geçiş" özelliğini sergilediğini, bundan dolayı hem toplumsal yapıda hem de aile yapısında çeşitlilikler arz ettiği

49 Aysel Yıldırım, *Sıradan Şiddet, Kadına ve Çocuğa Yönelik Şiddetin Toplumsal Kaynakları*, Ankara, Boyut Kitapları Yayıncılık, 1998, s. 115.

50 * İşlevsel geniş aile: Yapısal olarak çekirdek olmakla birlikte işlev bakımından geniş aile gibi görmektedir. Yani bireylerin birbirleriyle ilişkileri çok yoğunudur ve üretim, tüketim faaliyetlerinde paylaşımlar söz konusudur. Özellikle farklı nesiller arasındaki ailelerde, hem dikey hem yatay olarak akrabalık ilişkileri önemlidir. Bu ata-soylu bağların önemli olduğu geleneksel aile türüdür. Burada, aile ana-babanın yaşlılık güvencesi olarak en önemli kaynaktır. Dolayısıyla ana-babaya maddi kaynak aktarımı söz konusudur. Yani yaşlandığında ana-babanın bakımı aileye düşer. Bu anlamda maddi kaynak aktarımı, yüksek doğurganlık ve düşük kadın statüsü söz konusudur. Yüksek doğurganlık, aile sistemindeki sosyalleşme değerlerine bakıldığında işlevseldir (bkz. Kağıtçıbaşı, 1994).

51 Çiğdem Kağıtçıbaşı, "Aileye Yaklaşımında Bir Kuramsal Çerçeve ve Aile Değişim Modeli", s. 54.

52 Emre Kongar, "Türkiye'de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri", Aile Yazıları II, Temel Kavramsal Yapı ve Tarihi Süreç, Bilim Serisi 5/2, (Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991), ss. 60-89.

bildirilmektedir. Kimilerine göre aile sağlamlığını korurken kimilerine göre çözüme sürecine girmiştir. DİE'nin verilerine göre ⁵³sanayileşmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de boşanma oranlarının arttığı görülmektedir. İstatistiklere baktığımızda 1930 ve 1941 yılları arasında boşanma sayısının 2127'den 4028'e çıktığı görülmüştür. Boşanma oranlarının 1955-1960 yılları arasında % 0.44 ile % 0.40 arasında değiştiği, 1970 yılında bu oranın % 0.27'ye düştüğü görülmüştür. Düşen boşanma oranının 1997 yılında tekrar yükselerek % 0.52'ye ulaştığı saptanmıştır. 1999 yılında ise bu oran biraz düşmüş ve boşanma oranı % 0.49 olarak belirlenmiştir. DİE'nin 2000 yılına ilişkin belirtilen kaba boşanma oranı en yüksek seviyeye çıkmış ve bu oran % 0.53 olarak belirlenmiştir. 2012 yılının II. döneminde, boşanma sayısı geçen yılın aynı dönemine göre % 2,3 azalarak 33.197'ye düşmüştür.⁵⁴ Kaba istatistiksel verilerden hareketle aile yapısının çözülme sürecine girdiğini iddia etmek doğru bir yaklaşım değildir. Oranlar bazı yıllarda artarken bazı yıllarda azalmaktadır. Dolayısıyla Türk ailesinin çözülme sürecine girdiğini sadece boşanma istatistiklerine bağlayarak açıklamanın hatalı bir yaklaşım olduğunu ifade etmek gerekir.

3.2. Aile İçi İlişkilerdeki Değişmeler

Ailenin değişimiyle ilgili olarak kaydedilmesi gereken bir başka değişim, aile üyeleri arasındaki ilişki biçiminin “hiyerarşik ve asimetrik bir ilişki”den “eşitlikçi bir ilişki”ye doğru meyletmesidir. Her ne kadar ebeveyn ile çocuklar arasında belirli bir hiyerarşi bulunsun da modern, kentli, çekirdek ailelerde kadın ve erkek arasındaki geleneksel hiyerarşik ilişki sona ermek üzeredir. Bu gelişmenin arkasında ataerkil büyük ailenin yıkılması kadar, kadının eğitim düzeyinin yükselmesi, çalışma yaşamına katılması ve dolayısıyla da ekonomik olarak bağımsızlaşması yatmaktadır. Ayrıca kadınların hukuksal güvenceler elde etmiş olması da önemli bir etkidir. Son yıllarda AB'ye uyum yasaları çerçevesinde Türk aile yapısında, “aile reisliği”nin kaldırılmış olması ve erkeğin-teorik olsa da- hâkimiyetinin sona ermiş olması, radikal bir değişim örneğidir.⁵⁵

Tanzimat döneminde aydınlar ve devlet adamları, kızların ve kadınların eğitimden yoksun bırakılmalarını, toplumun geri kalma nedenlerinden biri olarak görmüşlerdir. Kadınların cehaleti ile kendi çocuklarının yetiştirilmesi ve sağlığı arasındaki olumsuz ilişki de dile getirilerek, bu nedenlerden dolayı kız ve kadınların eğitilmesi gerektiği, Osmanlı toplumunun ilerlemesi ve mutlu olması için bunun şart olduğu belirtilmiştir. Kadınların eğitiminin toplumsal ilerleme açısından çok önemli olduğunun anlaşılmasına rağmen, Tanzimat döneminde Osmanlı, Batı'yla karşılaştırıldığında, kızların eğitim görecekları kurumları meydana

53 DİE, *Türkiye İstatistik Yılı*, (Ankara: Devlet İstatistik Kurumu Yayınları, 2000)

54 TÜİK, *Evlendirme ve Boşanma İstatistikleri 2011*, (Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, 2012).

55 Ergün Yıldırım, “Toplumsal Değişme Sürecinde Aile”, *Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler*, s. 117-118.

getirmede geri kalırken azınlıklar ve yabancılar birçok kız okulu açmıştır. 1839'da dokuz Fransız Kız Okulu, 1871'de bir Amerikan Kız Koleji açılmıştır. O tarihlerde, Batı ülkelerindeki durum incelendiğinde, kızların eğitimi erkek çocuklarına göre çok yavaş bir gelişme göstermekle beraber, yine de Osmanlılara göre bu alandaki gelişmeler yüz, yüz elli yıl önce başlamıştır.⁵⁶

Modernliğin eşitlik ilkesi, cinsel kimliklerin toplumsal rollerdeki paylaşımına da yansımaktadır. Kadın, modernleşen toplumlarda erkek ile çalışma, eğitim, toplumsal ve siyasal katılım konularında eşitlenmektedir. Demokratik toplumların hukuk metinleri, bu eşitliğin öncülüğünü yapan üst değerlerdir. Eğitim süreci bunu destekleyen bir kültürel değişim programı uygulamaktadır. Aile kurumu da kadınların eşitlik taleplerine göre yeniden rol dağılımına gitmektedir. Kadının aile içindeki rolü “erkeklerle eşit haklara sahip olma” ilkesi doğrultusunda yeniden yapılanmaktadır. Şüphesiz modern kültürün kadını toplum, siyaset ve kamusal alanda daha etkin kılma isteği, bunu pekiştirmektedir. Böylece kadın, ailede erkek ile eşitlenerek aynı roller içinde konumlanmaya başlar. Kadın sadece anne olarak statü kazanmaz; aynı zamanda çalışan, karar veren, meslek sahibi olabilen, bireysel çabalarıyla para kazanabilen bir varlık haline gelir. Evin geçiminde ve karar alımında eşit haklara ve sorumluluklara kavuşur. Erkek ve kadın işleri biçimindeki rol farklılaşmaları gittikçe ortadan kalkar. Ataerkil aile biçimi önemini kaybetmeye başlar.⁵⁷

Cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleştirilen devrimler çerçevesinde Türk kadınına önemli toplumsal haklar verilmiştir. Seçme- seçilme hakkı, yasa önünde erkekle eşit konumda olma gibi temel haklar yanında, 1936'da çıkarılan İş Kanunu ile çalışma hayatında da bazı düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye'de 1950 yılından itibaren sanayileşme oranı arttıkça çalışan kadınların oranı da artmıştır.⁵⁸ Dünyada genelinde olduğu gibi, ülkemizde de kadınların eğitimi ve çalışmasıyla ilgili son yıllarda olumlu gelişmeler gözlenmesine rağmen, bu gelişme istenen düzeyde değildir. Belli meslek ve pozisyonlarda çalışan kadın sayısı (özellikle yöneticilik) hala düşüktür ve kadınlar genellikle düşük gelirli, yükselme şansı sınırlı olan ve ev kadınlığı ile uyuşabilen geleneksel mesleklerde çalışmayı tercih etmektedirler.⁵⁹

Dünyadaki modern eğilimler, kadının önemini aile yaşamında olduğu kadar, toplum yaşamında da artırmaya yardımcı olmuştur. Kadın, artık sadece aile ortamında çocuk bakıcısı ve ev işleri gibi sınırlandırmaları aşmış, toplum hayatının aktif bir üyesi olmak istemiştir. Kadının bu talebi, eşit eğitim koşulları ile mümkün görülmektedir. Küreselleşme sürecine kolay ve etkin bir şekilde uyum sağlamak,

56 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, (Ankara, MEB. Yayınları, 2000), s.12-16.

57 Ergün Yıldırım, age, s. 126.

58 Leyla Kırkpınar, *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın*, (Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), s. 249-250.

59 Yıldız Kuzgun, A. Seher Sevim, “Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, XXXVII, 1, 2004, s. 14-27.

toplumların vatandaşlarına vereceği eğitimin niteliği ve etkinliği ile mümkündür. Nüfusun yarısını oluşturan ve gelecek kuşakların yetişmesinde temel roller üstlenen kadın ve genç kızların eğitimi, bir taraftan onların statülerinin yükseltilmesini, üretime, dolayısıyla kalkınmaya daha fazla katılımlarını sağlarken, diğer taraftan da toplumun bu hızlı değişikliklere uyum sağlanmasında önemli bir ön koşuldur. Atatürk'ün vurguladığı gibi “Bir toplum, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan meydana gelmektedir, bir kitlenin bir parçasını ilerletirken diğerlerine bu imkânın tanınmaması kitlenin hepsini yükseltmeyecektir.”⁶⁰ sözleri Cumhuriyet döneminde eğitim alanında da kadın-erkek eşitsizliklerinin giderilmesinin bir gereklilik olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye’de kadının konumu, modernleşme atılımının tarihsel gelişme süreci içinde biçimlenmiştir. Gelenekler ve özellikle İslam karşısında Batı evrenselciliğini seçen modernleşme düşüncesinde, kadın merkezî bir yer tutar. Bugünden geriye yönelik olarak baktığımızda Türkiye’deki modernleşme tarihini, çok basitleştirme pahasına, bu iki kültürel model ya da iki akım arasındaki mücadelenin tarihi olarak yorumlayabiliriz: Batıcı akım ve İslamcı akım. İslam-Batı, geleneksel-modern, farklılık- eşitlik gibi karşıtlıkları çevreleyen bu çatışmada kadının konumu belirleyicidir.⁶¹ Batıcı aydınlar geleneksel toplumda dinin anlamlandırdığı ve şekillendirdiği dinî toplumsal pratiklere, yeniden şekillendirmeye çalıştıkları teorik boyuta ilave olarak toplumsal bir boyut kazandırmaya çalışmışlardır. Diğer bir ifade ile birincil toplumsallıkları, ikincil somut toplumsallıklara denk düşen soyut ikincil toplumsallıklarla dönüştürmeye ve yeniden şekillendirmeye çalışmaktadırlar. Meşruiyet alanında yaşanan dönüşümün ilk yansıması, kadın-erkek eşitliği ve bu çerçeveye atfedilen ekstra anlam ve önem ana mücadele alanıdır. Geleneksel anlayış ve düzen içerisinde adaletin öne çıktığı ve içinde insan cinsinin iki türünün de farklı konumlar ve aktiviteler içinde yer aldığı hiyerarşik sıralamaya karşı; modern toplum, farklılıkları yok ederek türdeş hale gelmiş ve her şeyin “eşitlik” düzleminde tanımlandığı yeni bir toplumsal düzen anlayışını üretmiştir.⁶²

Diğer taraftan, çalışma hayatında kadının konumu istenilen düzeyde değildir. 2010 TÜİK verilerine göre⁶³ erkek istihdamı % 70,6 iken kadın istihdamı, % 29,4’tür. Kadın istihdam oranlarının düşük olması, kadının çalışma şartlarının elverişsizliğine dayandırılmaktadır. Aile içinde kadının annelik rolünün, çalışıyor olsa da etkili olduğu düşünülmektedir. Toplumumuzda egemen olan anlayışa göre, kadının yeri evidir ve aslı görevi ev işi yaparak kocasına ve çocuklarına bakmaktır. Bu yüzden kadının “dışarıda çalışması” aslı görevlerine aykırıdır. Bu türden kalıp

60 Turhan Feyzioğlu, vd., *Atatürk Yolu*, (Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1987), s.228-229.

61 Nilüfer, Göle, *Modern Mahrem*, 5. Basım, (İstanbul, Metis Yayınları, 1998), s. 17.

62 Mehmet Akgül, *Türk Modernleşmesi ve Din*, (Konya, Çizgi Kitabevi, 1999), s. 173.

63 TÜİK, Bölgesel Göstergeler TR52 Konya, Karaman 2010, (Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, 2011)

yargılar toplumda eşitlikçi, demokratik bir aile yapısının tüm ülke sathına yayılmasını engellemiştir.

Bundan dolayı, kadının ev dışında ücretli olarak çalışması, geleneksel ailelerde söz konusu değilken 1950'lerden bu yana gelişen endüstrileşme ve bunun sonucu kentleşmenin gerektirdiği yaşam düzeyi, sadece erkeğin kazancı ile karşılanamayacak derecede yükselmektedir. Bu durum kadının da gelir getirici bir işte çalışmasını zorunlu kılmaktadır. İç göçlerin tetiklemesiyle birlikte, kadının ücretle çalışmasını, düşük gelirli ailelerin durumuyla açıklayan bir anlayış olduğu bilinmektedir. Ancak son yıllarda, eğitilmiş, sosyo-ekonomik düzeyi yüksek kesimli ailelerde de çalışan kadınların görülmüş olması da bu algıyı değiştirmeye başlamıştır. Eraydın ve Erendil'in (1999) yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, konfeksiyon sektöründe çalışan kadınların % 19.9'u geçim zorlukları nedeniyle, % 46.9'u ise becerilerini kullanmak için çalışmaya başladıklarını ifade etmişlerdir.⁶⁴

Eskiden erkeğin ev dışında, kadının ev içinde üstlendiği görev ve sorumluluklar, kadının da çalışma hayatına girmesi sonucunda birbiriyle iç içe girerek rol karmaşasına dönüşmüştür. Bu durumda kadın hem çalışan hem eş hem anne hem de gelin ve evlat olma gibi birçok rolü üstlenerek ağır bir yükün altına girmiş bulunmaktadır. Eve geldiğinde kocasının desteğini almadan ev işlerini yerine getirmeye çalışan kadının -yemek, bulaşık, ütü, çocukların bakımı gibi-tüm bu görevlere tek başına yetebilmesi mümkün olmadığı gibi, kadının aile içinde mutluluk ortamının gelişmesine katkı yapması da çok mümkün görünmemektedir. Bu yüzden ailede kadın ve erkeğin güçlerine, yaşlarına, cinslerine, sağlıklarına ve bireysel farklılıklara uygun rollerin verilerek desteklenmesi, dengeli bir aile ortamı oluşturma bir gereği olarak ifade edilmektedir.⁶⁵

Diğer taraftan çalışan kadınlara ait algıda değişimler olmuştur. Yapılan bir çalışmada çalışan kadınların nasıl görüldüğü sorusuna "İyi gözle görülüyor." yanıtını veren kadın ve erkeklerin (özellikle erkeklerin) oranında bir düşüş gözlemlenmiştir.⁶⁶ Türkiye'de tarım kesimi dışında ücretli olarak ev dışında çalışan kadın sayısı istenilen düzeyde değildir ve çalışan kadınlar da geleneksel rollerini sürdürebilecekleri, aile sorumluluklarıyla bağdaşabilen meslekleri yeğlemektedirler. Balkır'ın (1989) kadının kendini algılaması ile ilgili yaptığı bir çalışmada, "başarılı kadın" denildiğinde, iyi bir eş ve iyi bir annenin akla geldiği belirlenmiştir. Erkeklerle göre de başarılı kadın olabilmek için önce ev işlerinin aksatılmaması gerekmektedir. Kadınlar iyi eş, iyi ev kadını ve iyi anne gibi geleneksel rol beklentileriyle

64 Akt. Yıldız Kuzgun, A. Seher Sevim, "Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, XXXVII, 1, 2004, s. 15.

65 Ergün Yıldırım, "Aile İçi İlişkiler ve İletişim", Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler, Ed. Kadir Canatan, (İstanbul, Açılım Kitap, 2011), ss. 146.

66 Budak ve ark., "Çalışan Kadınların Sorunları: Bir Toplumsal Değişme Araştırması", Aile Toplum ve Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi, C. I, S. 1, Ocak - Şubat - Mart 1991, s.89

toplumsallaştırılmaktadır.⁶⁷

Ailenin gelişen şartlara uyum sağlamasıyla, sağlıklı nesiller yetişmesi açısından ailede çocukla birebir iletişim kuran, onunla daha çok meşgul olan kişinin kadın olduğu, dolayısıyla kadının eğitiminin aslında toplumun geleceğine yapılan yatırımlar olduğu öne sürülmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalar, kadınların eğitimden erkeklerle eşit ya da onlardan daha fazla yarar sağladığını; düşük gelir grubundaki ülkelerde kadın eğitime yapılan yatırımın, erkek eğitiminden daha yüksek verime sahip olduğunu göstermektedir. Eğitim, kadınlara ilgilerini ve çıkarlarını özel/ev yaşamıyla sınırlandırılan ilişkilerin dışına çıkarma, geleneksel kadın ortamlarından farklı çevrelerle tanışma şansı vermekte, hareket ve girişim özgürlüğünü artırmaktadır. Kadının eğitim düzeyi yükseldikçe aile başına daha az çocuk düştüğü gibi daha az çocuk ölümüyle karşılaşmakta, evlilik yaşı ertelenmekte, daha sağlıklı, daha iyi beslenmiş ve eğitilmiş çocuklar yetişmesi olasılığı güçlenmekte, özellikle kız çocukların eğitim şansı yükselmektedir.⁶⁸

Türkiye’de 1985 verilerine göre okuryazar olmayan erkek sayısı 570.401 iken kadın sayısı 2.068.818’dir. 2010 verilerine göre okuryazar olmayan 15 yaş üzeri toplam 3.812.092 kişiden erkek sayısı 697.305 iken, kadın sayısı 3.114.787’dir.⁶⁹ Bu, her 1 erkeğe karşın, 5 kadının okuryazar olmaması demektir. İlk araştırmanın üzerinden 27 yıl sonra yapılan araştırma verilerinin azalmak yerine az da olsa artış göstermesi toplumda kadınların eğitime gerekli önemin verilmediğini göstermektedir. Eğitim kampanyaları ülke genelinde 30 yılı aşkın bir süredir yapılmasına rağmen azımsanamayacak ölçüde okuryazar olmayanın bulunması, ailelerin sağlıklı birey yetiştirmesini engelleyen faktörlerden biri olarak görülmektedir. Erkek çocukların, ailenin refahı ve geleceğin garantisi için okutulmaları gerektiği, kız çocuklarının ise ev kadını olacakları ve bu nedenle okuyup meslek edinmelerine gerek olmadığı görüşü, en hâkim ve en yaygın görüş olarak varlığını sürdürmektedir. Bu denli ayrımcı bakış ile çocuklarına yaklaşmayan ailelerde ise ekonomik zorluklar kız ve erkek çocuklar açısından bir tercih yapmaya onları sevk ettiğinde tercihin erkekler lehine yapıldığı bilinen bir gerçektir. 2000’de İstanbul’da Eyüboğlu tarafından yapılan bir araştırmada ⁷⁰kendileriyle görüşülen kadınlar, “cinsiyete dayalı zihniyet kalıpları ve maddî olanaksızlıklar nedeniyle, aileleri tarafından erkek çocuklara öncelik tanındığını ve bu nedenle kendilerinin eğitimlerini tek etmek zorunda kaldıklarını” söylemişlerdir. DPT (2000) tarafından yapılan bir araştırmaya göre kadınların eğitime devam etmeme nedenleri arasında, aile iznini alamamak % 29,9 ile birinci sıradadır. Bu neden, ilkokul mezunu kadınlar arasın-

67 Yıldız Kuzgun, A. Seher Sevim, agm., s. 15.

68 TÜSİAD, *Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset*, Komisyon, (İstanbul, TÜSİAD Yayınları, 2000), s. 29.

69 TÜİK, *Bölgesel Göstergeler TR52 Konya, Karaman 2010*, s. 39

70 Eyüboğlu vd., *Kentlerde Yaşayan Kadınların İş Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyoekonomik ve Kültürel Boyutları*, 2000.

da % 34,6'ya kadar yükselmektedir. Oysa erkeklerin sadece % 3,1'i eğitime devam edememelerinin nedeni olarak aile izninin verilmeyişini öne sürmüşlerdir.⁷¹

Anayasamızın 10. ve 42. maddeleri “cinsiyet ayrımının gözetilmemesi ve eğitimin herkes için zorunluluğundan söz etmesine”, Türk Milli Eğitimi'nin temel ilkelerinden beşinci sırada yer alan ‘Fırsat ve İmkân Eşitliği’yle ilgili madde 8: “Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanır.” ilkesine rağmen, Türkiye'deki kadınlara eğitim alanında eşit düzeyde fırsat ve imkânların sağlanmadığı görülmektedir. Toplumsal alanda görülen cinsiyet ayrımcılığı, bireylerin bütün hayatı boyunca karşılaşılabilecekleri tutum ve davranışlardan aile içi ilişkilerine kadar bütün alanlarda etkili olmaktadır. Bu bakımdan cinsiyet eşitsizliği, her alanda olduğu gibi, eğitim alanında da aile içi ilişkilerin sağlıklı olmasının temel göstergelerinden biri olarak görülmektedir.

Türk ailesinde aile içi ilişkilerinin temel dinamiklerinden bir diğerini de dayanışma ve paylaşmanın oluşturduğu ifade edilmektedir. Düşünlerde törenin işleyişiyle ilgili hususlarda, hediye olarak takı takmada, biraya gelmede hem sevinci hem üzüntüyü paylaşma vardır. Bu bakımdan ailede küslükler bile olsa cenazede bir araya gelinir. Üzüntüler paylaşılır. Aile üyelerinden birinin ihtiyacı olduğunda onun ihtiyacını karşılamak için seferber olunur. Bu özellikler ailenin tabiatından gelen bir davranış şeklidir. Aynı şekilde aile bireylerinin her biri bu karşılıklı dayanışmayı, karşılıklı paylaşma duygusunu ve psikolojisini, kişiliklerinde sürekli canlı tutar.⁷²

Diğer bir dayanışma şekli sorunların çözümüne yöneliktir. Türkiye'de ailesel sorunların önemli bir kısmı kurumlardan çok, akrabalar arasında çözülmemektedir. Evliliklerde çıkan problemler ilk olarak aile meclislerinde ele alınır, çözümler üretilir. Şayet kırınglıklar varsa aile büyükleri araya girer ve sorunun büyümesine izin vermeden çözülmesini sağlarlar.

3.3. Evlilikle İlgili Değişmeler

Dünyanın en eski ve kalıcı kurumlarından biri olan evlilik, birbirinden farklı iki insanın paylaşmaya başladığı yeni bir yaşam dönemi olup iki insan için de hayatlarında radikal bir değişim sürecidir. Farklı ailelerden, farklı mekânlardan ve kültürlerden gelen iki insan aynı evi, aynı zaman ve mekânda paylaşmak zorunda kalacaktır. Bu değişimin problemsiz atlatılması için kişilerin birbirlerini iyi tanıyor olmaları, bu değişime hazırlıklı olmaları ve evliliğin sorumluluğunu kaldırabilecek olgunluğa ulaşmış olmaları gerekmektedir. Çünkü insanın psikolojik yapısı gereği hayatındaki her değişim stres kaynağıdır.⁷³ Türkiye genelinde yapılan bir

71 TÜSİAD, *Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset*, 28.

72 Necmettin Turinay, *Değişen Toplum ve Aile*, (Ankara, Akçağ Yayınları, 1996), s.169.

73 Çiftçi, Özlem, *Yaşadıkları, Şiddet Nedeniyle Sığınma Evlerine Başvuran Kadınların Umutsuzluk, Depresyon ve Üreme Sağlığı Durumlarının Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2007, s. 3.

araştırmaya göre katılımcıların % 54,93'ü görücü usulü, % 45,07'si tanışıp anlaşılarak evlenmişlerdir. Cinsiyet açısından bakıldığında ise erkeklerin % 52,17'si, kadınların ise % 37,79'u tanışıp anlaşılarak evlenmişlerdir. Hem kentsel hem de kırsal alanlarda erkeklerin eşleriyle tanışıp anlaşılarak evlenme oranının görece yüksekliği söz konusu iken kadınlar için tam tersi bir durum geçerlidir. Kadınların kırsal ve kentsel alanlarda % 60'lara kadar görücü usulü ile evlendikleri görülmektedir.⁷⁴ Anlaşılan toplumda erkeklere daha çok özgürlük tanırken kadınlara karşı biraz daha kısıtlayıcı bir tutum içine girilmektedir.

Evlilikle ilgili dikkate alınması gereken diğer bir husus evlenme yaşıyla ilgilidir. Erken yaşta evlilik, kendi fiziksel gelişimini tamamlamadan kız-erkek çocuklarının ailesi tarafından, yine kendi kararı alınmadan evlendirilmesine yönelik geleneksel uygulamalardır. Henüz evlilik, aile ve çocuk sahibi olma sorumluluğuna ulaşmamış bireylerin yaptığı evliliklerde problemlerin olması, özellikle cinsiyet olarak kadınların bu evliliklerde şiddete maruz kalma olasılığını artırmaktadır. Diğer yandan bireylerin öğrenim düzeylerinin yükselmesi ve iş bulma gibi nedenlerle evlilik yaşının yükselmesi de birtakım sosyal problemlere ve sağlık problemlerine yol açmaktadır. Sosyolojik olarak Türkiye'de evlenme yaşının giderek yükseldiği bilinmektedir. Timur, yetmişli yılların başında kadınlar için ortalama ilk evlenme yaşının 17, erkekler için de 22 olduğu saptamıştır.⁷⁵ Başol, seksenli yılların ortasına doğru kadınlarda bu yaşın ortalama 18'e çıktığını; erkeklerde ise 21'e düştüğünü kaydetmektedir.⁷⁶ 2002-2006 yılları arasında ortalama evlenme yaşı erkeklerde 27, kadınlarda ise 23; 2011 yılında ise erkeklerde 28,6, kadınlarda 24,7'dir. Son yapılan Aile Yapısı Araştırması'na göre,⁷⁷ evlilik yapan erkek ve kadınların yüzde 58'inin ilk evliliğini 18-24 yaşlar arasında yaptığı bildirilmektedir. Evlilik yaşının artmasında, eğitim seviyesinin yükselmesi kadar, ekonomik koşullarında da etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

Eş seçimindeki özgürlük modern ailenin bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Türk ailesi eş seçiminde çeşitlilik göstermektedir. Özellikle kırsal kesimde evlilik kararında ailenin rolü oldukça önemlidir. Kırsal kesimde yaşayan ve ailelerinin rızasını alarak, birbirlerini tanıyarak ve severek evlenen gençler, kentlerde daha mutlu olmakta, aile içi şiddet ve geçimsizlik açısından daha problemsiz bir hayat yaşamaktadırlar. Türkiye'deki iç göçler sonucunda kadınların daha özgür olduğunu gösteren bir araştırma yoktur. Yurtdışında yaşayan genç kızların evliliklerinde daha bağımsız hareket ettiklerine ilişkin bir algı oluşmuştur. Ancak, gerek yurtdışında gerekse yurtiçinde yaşayanlar açısından, her iki durumda da bir

74 AAK, , *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları (Aralık 1993-Aralık 1994)*, (Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1995), s. 110.

75 Serim Timur, *Türkiye'de Aile Yapısı*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1972, s. 94

76 TÜİK, *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2011*, s. 6-7.

77 BASGM, *Aile Yapısı Araştırması*, s. 21.

şekilde eşlere bağımlılık devam etmektedir. Yurtdışındaki Türkler arasında yoğun olarak görülen aile baskısından kurtulmak için önce evlenen, bu baskının kalkması ile de tekrar boşanarak özgürlüğünü kazandığını düşünen genç kızlarımızın yaşadığı olayların benzerleri artık Türkiye'deki büyük şehirlerimizde de karşımıza çıkmaktadır.⁷⁸

Ülkemizde genel olarak tek eşlilik yaygındır. Cumhuriyetten önce Osmanlı döneminde çok eşliliğin (karılık) yaygın olduğuna dair yanlış bir kanaat vardır. Erten'in 17. *Yüzyıl Konya Şer'iyye Sicil Kayıtları*'ndan verdiği bilgiye göre,⁷⁹ erkeklerin % 87'si tek eşlidir. Çok eşlilik yaygın değildir. Söz gelimi Haim Gerber, 19. asır Bursa'sında terekesi taksim edilen üst sınıflarda bile ancak % 5 oranında çok eşli erkek tespit etmiştir. Güney'in Türkmen aşiretlerinde Daniel Bates, bu oranı ancak % 3 olarak tespit etmiştir.⁸⁰ Çokeşlilik oranları bu kadar düşük olmasına rağmen, çağdaş edebiyatta oldukça abartılmış ve adeta tüm Osmanlı ve İslam toplumlarında çok yaygın bir olgu olduğu izlenimi verilmiştir. Osmanlı tarihi ve aile yapısı üzerine yapılan araştırmalar bu resmin gerçek değil, kurgusal olduğunu ortaya koymaktadır.⁸¹

Türk toplumunda geleneksel olarak bilinen ve dominant olan yerleşim biçimi, babayerliliktir. Batı toplumunda başarı ve üstünlük çok baskındır. Çünkü toplum yapısı bireyci ve rekabetçidir. Türk toplumunda dayanışmacı ilişkiler hâkimdir. Doğu toplumlarında, toplum için çaba harcamak ve bu yönde toplumsal onay görmek çok önemlidir. Dolayısıyla Türkiye'de eş seçiminde ailelerin onayını almak çok önemlidir. Hatta diyebiliriz ki Türk toplumunda genç çiftlerin evliliği bir yana, onların ötesinde "ailelerin evlenmesi" gerçekleşmektedir. Çünkü ailenin onayı bireyin evlilikle ilgili atacağı adımların belirlenmesini sağlamaktadır.

Ancak Cumhuriyet döneminde aile, maruz kaldığı değişimlerden dolayı yeni evlenen çiftlerin çoğunlukla yeni ev açmasına müsaade etmekte ve hatta yardımcı olmaktadır. Bazen ilk yerleşim biçiminde evlilik yaşamına başlayan çiftler, zamanla yeni bir ev açarak kendi yerleşim yerlerini ve biçimlerini de tercih etmektedirler.⁸² Gençlerin kent hayatını tercih etmelerini, aile yapısındaki değişimleri Turinay şöyle değerlendiriyor:⁸³

"Birincisi, ekseriyeti itibarıyla şehirlerde yaşayan ailelerimizde, ekonomi ve kazanç, genç insanların omuzlarındadır. Hâlbuki taşradaki hayatımızda 'aile eko-

78 Cevdet Yılmaz, "Türkiye'de Kırdan Kente Göç Sürecinde Etkili Olan Faktörlerden Biri: Evlilik Yoluyla Göç", *Eastern Geographical Review*, XIV, 21, 2009, s. 230-231.

79 Hayri Erten, *Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı* (XVIII. Yy. İlk Yarısı), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s. 59.

80 İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, (İstanbul, Pan Yayınları, 2001), s. 90.

81 Kadir Canatan, "Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi", *Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler*, Ed. Kadir Canatan, (İstanbul, Açılım Kitap, 2011), s. 108.

82 Kadir Canatan, "Aile Kavramının Tanımı", *Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler*, Ed. Kadir Canatan, (İstanbul, Açılım Kitap, 2011), s. 59.

83 Necmettin Turinay, *Değişen Toplum ve Aile*, s. 182-183.

nomisi' bir bütün teşkil ederdi ve gayrimenkullerin mülkiyeti bütünüyle yaşlı insanda olurdu. Dolayısıyla ekonominin merkezinde, ailenin reisi olarak yaşlı insan vardı. Bu kişilerin konumu, aile içi ilişkileri, az çok bir bütünlük gösteriyordu. Bu ortadan kalkmış durumda artık. İşçi veya memur olarak gençler artık bir maaşa sahiptir. Bu tabii ki yaşlı kuşağın otoritesinin azalmasına neden olmaktadır. İkinci hususa gelince, gençlerde ailelerinden bağımsızlaşma dönemleri vardır. Bağımsızlaşma duygusu onun kişilik arayışlarıyla ilgili bir sorundur. Bu sıkıntı, aslında klasik ailelerimiz içerisinde de vardı. Ama problem bugünkü kadar ciddi değildi.”

3.4. Türk Toplumunda Aile Algısı

Türk toplumunda aileye büyük önem verilir. Çünkü çocuğun ilk öğreticileri olan anne-babanın bireyin ihtiyacı olan psikolojik, sosyolojik, biyolojik, ekonomik ve kültürel konularda yeterli düzeyde bilgiye sahip olması, geleceğin toplumsal yapısının sağlamlığı açısından vazgeçilemez bir ön koşuldur. Çocuk gelişiminde aile ortamında edinilen bu ön ve temel öğrenmelerin, geriye kalan yaşam sürecinin tüm evrelerini etkilediği gerçeği bilimsel bir veri olarak bilinmektedir. Toplumsal yapının diğer tüm birim, kurum ve kuruluşlarına yön veren, nicelik olarak en küçük fakat nitelik olarak en büyük merkezi ailedir.⁸⁴

Türk toplumunda evlilik ve aile konusunda belki de hiç değişmeyen temel fikir bu kurumlar karşısında Türk halkının gösterdiği olumlu tutumdur. Son yıllarda Türk toplumunda yapılmış olan değer araştırmaları toplumun evlilik, aile, din ve devlet gibi kurumlara büyük önem atfettiklerini göstermektedir. Pek çok ülkede yapılan Dünya Değerler Araştırması'na (2008) göre,⁸⁵ “aile” tüm dünyada önemli bir kurum olarak görülmektedir. Aile kurumunun hayatınızdaki önemi nedir, sorusuna Türkiye’de yaşayanların % 97,8’i “Çok önemlidir.” yanıtı vermektedir. Bu araştırmaya göre, ölçülen diğer değerler ve kurumlar içinde “aile”den sonra önem sırasına göre en fazla “iş/çalışma”, “din”, arkadaşlık, serbest zaman ve siyaset gelmektedir. Türkiye’de yapılan başka anketlerde de aile en önemli toplumsal kurum olarak öne çıkmaktadır. Boğaziçi Üniversitesi ve Açık Toplum Enstitüsü’nün desteğiyle gerçekleştirilen “Türkiye’de Muhafazakârlık” konulu araştırmaya göre,⁸⁶ Türk toplumunda muhafaza edilmesi gereken kurumların başında sırasıyla aile, din, devlet ve millet gelmektedir. Araştırmaya katılanlara yöneltilen “Muhafaza edilmesi gereken en önemli toplumsal kurum hangisidir?” sorusuna % katılımcıların 45,6’sı aile; % 22,2’i din; % 18,8’i devlet, % 10,5’i de millet cevabını vermiştir.⁸⁷

84 Mehmet Ali Seven, Ali Osman Engin, “Türkiye’de Kadının Eğitimi Alanındaki Eşitsizlikler”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, IX, 1, 2007, s. 178.

85 VWS, World Value Survey 2005-2008, “Corresponding to the Fifth Wave of the World Values Survey”, <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSAnalyzeSample.jsp>

86 Turan, Yılmaz, “Üniversiteli Bile ‘Töre İçin Öldürürüm’ Derse”, 2006, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=5325137>.

87 Ergün Yıldırım, “Toplumsal Değişme Sürecinde Aile”, s. 118-119.

Görüldüğü üzere Türk toplumunda aile büyük öneme sahiptir ve toplum, aile değerlerinin korunması gerektiğini düşünmektedir.

Türk toplumunda evlilik dışı yaşam, gayrimeşrurdur. Gayrimeşruluk, her zaman “yasalara uygun olmayan” anlamına gelmez. Nitekim son düzenlemelerle birlikte Türkiye’de zina yasal olarak suç olmaktan çıkarılmıştır. Meşruluk ve gayrimeşruluk, toplum tarafından ve onun değerleri bakımından onanma ya da onanmamayla alakalıdır. Yasallık ve yasadışılık ise hukuk yapıcısı tarafından uygun görülme ya da görülmemeye ilgilidir. Çoğu zaman bu iki durum birbiriyle paralellik arz eder, ancak bu ikisi arasında her zaman paralellik olacağı anlamına gelmez. Nitekim yakın döneme kadar evlilik dışı yaşam, hem kültürümüzde hem de hukukta “uygunsuz” bir eylem olarak görülürken bugün bu durum Türk toplumunun kültürel değer ve normlarına göre hala uygunsuz bir ilişki olarak görülmesine rağmen evlilik dışı birliktelikler artık hukuken suç olmaktan çıkmıştır.⁸⁸

ASAGEM tarafından yapılan Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması’na göre,⁸⁹ ailede eşler arasındaki sadakat önemlidir. Evliliğin sürdürülmesi için eş olarak kadın ya da erkeğin eşini aldatması evlilik temelini derinden sarsan bir durumdur. Evlilikte cinsiyet olarak erkek ve kadının aldatmalarının farklı algılandığı, kadının aldatmasının daha kötü görüldüğü şeklinde bir algı mevcuttur. Ancak yapılan bu çalışmaya göre “Kadınların aldatması affedilemez.” görüşünü benimseyenlerin oranı % 82,4; “Erkeklerin aldatması affedilemez.” görüşünü benimseyenlerin oranı % 72,2’dir. Yaklaşık olarak % 10’luk bir fark olsa da her iki cinsiyet için de aldatmanın affedilemez oluşu dikkati çekmektedir. Diğer taraftan, “Evliliğin temeli sadakattir.” şeklindeki bir ifadeye % 89 oranında bir katılım, aile içinde eşlerin sadakate verdikleri değeri de ortaya koymaktadır.

Değerlendirme

Sanayileşme, işbölümü, ekonomik sistemlerin acımasız hale gelmesi ve geleneklerin zayıflaması, ailenin yaşama mücadelesi içine girmesi gibi sebeplerle kadının iş ve toplum hayatına girmesi, kaçınılmaz hale gelmiştir. Geleneksel, evine bağlı ve kadını gözeten erkek rolünün değişmesiyle, kadının geleceğe yönelik kaygılarını artırmış ve bir meslek sahibi olma ve toplumda yer edinme kaygısı ağır basmaya başlamıştır. Bir anlamda kadın, erkekle rekabet eder hale gelmiştir. Bireylerin toplum ve aile içindeki rol ve statülerinde de değişimler yaşanmıştır. Günümüzde kadın yalnız çocuk yetiştiren, evde oturan anne modelinden meslek kadınına dönüşmüştür. Erkeklerin üstünlüğü giderek azalmış, eşit fırsatlar gündeme gelmiştir.

Eşlerin her ikisinin de çalıştığı çift kariyerli bu yeni aile modelinde aile ta-

88 Kadir Canatan, “Aile Kavramının Tanımı”, s. 57.

89 ASAGEM, *Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması*, (Ankara, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2010), s. 84-92.

leplerinin her iki eşin iş talepleriyle uyum sağlaması gerçeğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden aileye uyumlu işyeri politikalarının önemi her geçen gün artmaktadır. İşverenler tarafından desteklenen aile-iş politikaları, çalışan bireylerin ev taleplerinde olduğu gibi, işyerindeki performansını da etkileyecektir. Diğer taraftan, iş-aile çatışması yalnızca kadınlara özgü bir olgu değildir. Aksine erkekler için de en az kadınlar kadar önem arz etmektedir. İş-aile etkileşiminden kaynaklanan sorunlar, bireyin ailesine yansıdığı gibi, çalışanın üyesi olduğu organizasyonu ve daha geniş bir çerçevede sosyal politika anlamında toplumu da yakından ilgilendirmektedir.

Türk toplumu dünya çapındaki gelişmeleri yakından takip etmektedir. Özellikle endüstrileşme, bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler tüm dünyayı etkilediği gibi Türk toplum ve aile yapısını da etkilemektedir. 1970'lerde ortalama evlenme yaşı erkeklerde 22, kadınlarda 17 iken, 2011'de erkeklerde 28,6, kadınlarda 24,7'ye yükselmiştir. Hane halkı kişi sayısı azalmıştır. Hanelerin çoğunluğunda (% 75) 3 ve daha az kişi yaşamaktadır. Yapılan evlilik sayısı göz önüne alındığında büyük çoğunluğun (% 96) bir defa evlilik yapmış olması aynı zamanda çok eşliliğin yaygın olmadığını da göstermektedir. Boşanma oranları yıllara göre bir değişim gösterse de kaba istatistiksel verilere dayalı olarak ailenin çözülme sürecine girdiğini iddia etmek abartıdır. Çünkü Türk toplum yapısı dayanışmacı bir karakter arz ettiğinden boşanmalarda öncelikle ailenin bir arada olmasından yana tavır alınır. Boşanmış kişilerin, özellikle kadınların tek başına "dul" olarak yaşaması oldukça zordur. Geçmişe göre farklı olan durum; kadının eğitim ve kariyer sahibi olması, boşanma durumlarında eşlerin daha hızlı karar almalarını ve toplumsal baskıya daha kolay karşı koymalarını ortaya çıkarmıştır.

Ailede kadın ve erkeğin rol ve statülerinde değişimler meydana gelmiştir. Bir zamanlar kas gücüne dayalı işler yerine günümüzde belli bir donanımına sahip bireylerin meslek edindikleri görülmektedir. Meslek alanlarındaki genişleme aynı zamanda cinsler arasındaki meslek farklılıklarını da birbirine yakın hale getirmiştir. Annenin çalışmasının çocuklar üzerindeki etkisi, işin talep ettiği zaman ve bağlılığın, çocuklara ayrılacak enerji ve zaman miktarını azaltmasıdır. Böylece kadının çalışması, aile ve çocuklar üzerinde olası sonuçlarının tartışılmasına, babanın aile içinde rolünün ve dolayısıyla aile yapısının yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Toplumumuzda ailenin yapısında, üyelerinin rol ve ilişkilerinde değişimler yaşanmasına rağmen bir kurum olarak aile önemi sürdürmeye devam etmektedir.

Türk aile yapısını, Batı aile yapısından ayıran önemli farklılıkların varlığını burada hatırlamak gerekir. Batılılaşma ve Cumhuriyet reformlarıyla beraber Türk ailesi büyük dönüşümler yaşamaktadır. Kadın-erkek ilişkileri çağdaş düzenlemelere kavuşturulmuştur. Eğitim, siyaset, gündelik hayata katılım gibi modern ko-

şullara göre önemli hukuk reformları yapılmaktadır.⁹⁰ Türk toplumu hem çağdaş hem de geleneksel özelliklerini özünde taşıyan ailesini temelde korumaya devam etmektedir. Dayanışma, yardımlaşma, evliliğin en temel meşruluk sistemi olarak çalışması ve kadının annelik rolünün önemi bu özellikler arasında sayılabilir.

Kaynakça

- AAK, *Aile İçi Şiddetin Sebepleri ve Sonuçları* (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1995).
- Adler, M. ve Brayfield, A., “Women’s Work Values in Unified Germany”. *Work and Occupations*, XXIV, 2, ss. 245-266.
- Aslantürk, Zeki, Amman Tayfun, *Sosyoloji, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2001).
- Akgül, Mehmet, *Türk Modernleşmesi ve Din*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 1999).
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, (Ankara: MEB. Yayınları, 2000).
- Arslan, Ali, “Türk Siyasi Elitleri Arasında Kadının Temsili (The Representation of Woman among Turkish Political Elites)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi S.B.E.Dergisi*, c.: VI, S.: 1, ss. 103-121
- Atabek, Erdal, “Gençlerdeki Şiddet”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25.05.2005, <http://cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/yazar/296/1999/5/24.xhtml>
- Aydın, Mustafa, *Kurumlar Sosyolojisi*, (Ankara: Vadi Yayınları, 2000).
- Aydoğan, Feramuz, “Endüstrileşme Sürecinde Bir Tüketim Objesi Olarak Aile”, *Aile Toplum ve Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, 1, (1991/2) 93-101.
- BASGM, *Aile Yapısı Araştırması 2006*, Ed. Mustafa Turgut, (Ankara: Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları, 2010).
- Balcıoğlu, İbrahim, *Şiddet ve Toplum*, (İstanbul: Bilge Yayınları, 2011).
- Budak, Gönül, Doğan, Hasan Zafer, Harlak, Hacer, “Çalışan Kadınların Sorunları: Bir Toplumsal Değişme Araştırması”, *Aile Toplum ve Eğitim-Kültür Ve Araştırma Dergisi*, 1, (1991/1) 85-95.
- Canatan, Kadir, “Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi”, *Aile Sosyolojisi*, (İstanbul: Açılım Kitap, 2011), ss. 15-25.
- Cuvullier, Armand, *Felsefe Yazılarından Seçilmiş Metinler*, (Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1996).
- Çağan, Kenan, “Ailenin İşlevleri: Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler”, Ed. Kadir Canatan, *Aile Sosyolojisi*, (İstanbul: Açılım Kitap, 2011), ss. 83-95.
- Çelik, Celaleddin, *Şehirleşme ve Din*, (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2002).
- Çiftçi, Özlem, “Yaşadıkları, Şiddet Nedeniyle Sığınma Evlerine Başvuran Kadınların Umutsuzluk, Depresyon ve Üreme Sağlığı Durumlarının Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, (Ankara: Devlet İstatistik Kurumu Yayınları, 2000).
- Erdentuğ, Ayge, “Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri”, *Aile Yazıları I, Temel Kavramsal Yapı ve Tarihi Süreç*, Bilim Serisi 5/1, (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991).
- Ergun, Mustafa, *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, (4. Basım), (Ankara: Ocak Yayınları, 1994).
- Erkal, Mustafa E., *Sosyoloji*, (İstanbul: Der Yayınları, 1998).
- Erten, Hayri, *Konya Şer’iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII.yy. İlk Yarısı)*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001).

90 Kadir Canatan, “Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi”, s. 81.

- Eyüboğlu, A., Özar, Ş. ve Tanrıöver, H.T., *Kentlerde Yaşayan Kadınların İş Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyoekonomik ve Kültürel Boyutları*, Ankara, Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Cem Web Ofset, 2000.
- Ferris, Maria, "A Cross-Cultural Test of the Work-Family Interface in 48 Countries", *Journal of Marriage and Family*, 66, (December 2004): 1300-1316.
- Feyzioğlu, Turhan vd., *Atatürk Yolu*, (Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1987).
- Field, S. ve Bramwell, R. (1998). "An Investigation into the Relationship between Caring Responsibilities and the Levels of Perceived Pressure Reported by Female Employees", *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, LXXI, 2, 1998, ss. 165-169.
- Fiorentine, R., "Increasing Similarity in the Values and Life Plans of Male and Female College Students. Evidence and Implications", *Sex Roles*, XVIII, (3-4), 143-157.
- Giddens, Anthony *Mahremiyetin Dönüşümü*, 2. Baskı, (İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010).
- Giray, M. Deniz, Ergin, Canan, "Çift-Kariyerli Ailelerde Bireylerin Yaşadıkları İş-Aile ve Aile-iş Çatışmalarının Kendini Kurgulama Davranışı ve Yaşam Olayları ile ilişkisi", *Türk Psikoloji Dergisi*, 21, (2006), 83-101.
- Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, 5. Basım, (İstanbul: Metis Yayınları, 1998).
- Hablemitoğlu, Şengül, *Toplumsal Cinsiyet Yazıları Kadınlara Dair Birkaç Söz*, (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2009).
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, "Aileye Yaklaşımında Bir Kuramsal Çerçeve ve Aile Değişim Modeli", AAK Aile Kurultayı Değişim Sürecinde Aile; Toplumsal Katılım ve Demokratik Değerler 16-18 Kasım 1994, Aile Yazıları I, Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç C. I, (Ankara, AAK Yayınları, 1990), s. 52-69
- Karataş, Kasım, "Toplumsal Değişme ve Aile", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 12, (2001/2), 89-98.
- Kırkpınar, Leyla, *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001).
- Kongar, Emre, "Türkiye'de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri", Aile Yazıları II, Temel Kavramsal Yapı ve Tarihi Süreç, Bilim Serisi 5/2, (Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991), ss. 60-89.
- Kudat, Ayşe, "Aile ve Yeniden Üretim", (Ankara: AAK (1) Yayınları, 1990).
- Kuzgun, Yıldız, Sevim, A. "Seher, Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki", *A.Ü.E.B.F.D.*, 37, (2004/1), 14-27.
- Loue, Sana (2000), *Intimate Partner Violence: Societal, Medical, Legal and Individual Responses*, (Hingham: MA, Kluwer Academic Publishers, 2004).
- Nirun, Nihat, *Sistemantik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994).
- Oktan, Ahmet, "Türk Sinemasında Hegemonik Erkeklikten Erkeklik Krizine: Yazı-Tura ve Erkeklik Bunalımının Sınırları", *S.Ü.İ.F.D.*, 5, (2008/2), 152-166.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, (İstanbul, Pan Yayınları, 2001).
- Ozankaya, Özer, *Toplumbilim*, (İstanbul: Cem Yayınları, 1991).
- Özen Kapız, Serap, "İş-Aile Yaşamı Dengesi ve Dengeye Yönelik Yeni Bir Yaklaşım: Sınır Teorisi", *Dokuz Eylül Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, 4, (2002/3), 139-153.
- Özonur Çöloğlu, Defne, Bir Üçlemeyi, 'Modern-Geleneksel ve Kadın-Erkek' Karşıtlığında Yeniden Okumak: Gelin, Düğün, Diyet, Selçuk İletişim, 6, (2009/1), 144-153.
- Özkalp, Enver, (1993), *Sosyolojiye Giriş*, (6. Basım), (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2009).

- Özpolat, Abdulvahap, "Ailede Demokratik Sosyalleşme", Aile Toplum ve Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi, 5, (2010), 9-25.
- Sayıl, Işıl, "Ruh Sağlığı Sorunu Olarak Şiddet", Kriz Dergisi, 2, (1994/2), 273-276.
- Sayın, Önal, *Aile Sosyolojisi*, (İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1994).
- Seven, Mehmet Ali, Engin, Ali Osman, "Türkiye'de Kadının Eğitimi Alanındaki Eşitsizlikler", Atatürk Üniv., SBED, 9, (2007/1), 176-189.
- Takahaski, M., "The Issues of Gender in Contemporary Japanese Working Life: A Japanese Vicious Circle". Feminist Issues, XIV, 1, ss. 37-56.
- Tezcan, Mahmut, *Sosyolojiye Giriş*, (Ankara: Feryal Matbaa Yayını, 1995).
- Timur, Serim, *Türkiye'de Aile Yapısı*, (Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1972).
- Yılmaz, Turan, *Üniversiteli Bile 'Töre İçin Öldürürüm' Derse*, 2006, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=5325137>.
- Türkdoğan, Orhan, *Değişim, Kültür ve Sosyal Çözülme*, (Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1998).
- Topçuoğlu, Hamide, "Çeşitli Toplum ve Kültür Tipleri ve Boşanma Nedenleri", (Ankara: AAK (4) Yayınları, 1990), ss. 329-347
- Turinay, Necmettin, *Değişen Toplum ve Aile*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1996).
- TÜİK, *Bölgesel Göstergeler TR52 Konya, Karaman 2010*, (Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, 2011).
- TÜSİAD, *Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset*, Komisyon, (İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 2000).
- Üşür, Serpil, "İslamcı Kadınların Yaşam Alanı Tepkisel Bir İndirgemecilik Mi?", Türkiye'de Kadın Olgusu, Ed. Necla Arat, (İstanbul: Say Yayınları, 1992), ss. 127-147.
- VWS, WVS 2005-2008, "Corresponding to the Fifth Wave of the World Values Survey", <http://www.wvsevssdb.com/wvs/WVSAnalyzeSample.jsp>
- Wallis Taryn, Linda Pricethe, "Relationship Between Work-Family Conflict And Central Life Interests Amongst Single Working Mothers", SA Journal of Industrial Psychology, 29, (2003/1), ss. 26-31.
- Yakupoglu, M. Mukadder, "Erotizmde Şiddet ve Ahlak İlişkisi", Cogito, 6-7, (1996), ss. 313-318
- Yavuz, Sutay, Yücesahin, M. Murat, "Türkiye'de Hanehalkı Kompozisyonlarında Değişimler ve Bölgesel Farklılaşmalar", Sosyoloji Araştırmaları Dergisi / Journal of Sociological Research, 15, (2012/1), 1, 75-118.
- Aysel Yıldırım, Sıradan Şiddet, Kadına ve Çocuğa Yönelik Şiddetin Toplumsal Kaynakları, (Ankara, Boyut Kitapları Yayıncılık, 1998).
- Yıldırım, Ergün, "Aile İçi İlişkiler ve İletişim", Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler, Ed. Kadir Canatan, (İstanbul: Açılım Kitap, 2011), ss. 139-155.
- Yılmaz, Ayşen, "Eşler Arasındaki Uyum: Kuramsal Yaklaşımlar ve Görgül Çalışmalar", Aile ve Toplum, Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi, 4, (2001), ss.49-59.
- Cevdet Yılmaz, "Türkiye'de Kırdan Kente Göç Sürecinde Etkili Olan Faktörlerden Biri: Evlilik Yoluyla Göç", Eastern Geographical Review, XIV, 21, 2009, ss.221-232
- Yılmaz, R. Ayhan, "Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet Kavramı: 1960-1990 Yılları Arası Milliyet Gazetesi Reklamlarına Yönelik Bir İçerik Analizi", Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 4, (2007), s.143-155.